

Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Memlûklerde Uğur ve Uğursuzluk

Fortune and Misfortune in the Mamluks

Tülay Yürekli¹

¹ Adnan Menderes, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Tarih Bölümü, Aydın, Türkiye

Öz

Her toplum gibi Memlûk toplumu da pek çok şeyin gelecekteki olumlu veya olumsuz hadiselerle yönelik mesaj taşıdığına inanmıştır. Memlûk tarihçilerinden bilhassa İbn İyâs ve Abdülbâsî el-Malatî eserlerinde uğurlu ya da uğursuz olarak addedilen durumlara epey yer vermiştir. Fakat hem bu hem de diğer kaynaklarda bunlara yönelik kayıtların büyük kısmının doğruluğu kuşkuludur. Bu kayıtların geneli daha sonra vuku bulacak büyük gelişmeleri ima eder nitelikte olup çoğunlukla hâkimiyetleri veya kişilikleri merak uyandıran ya da daha sıra dışı olan hükümdarların etrafında örülmüştür. Ayrıca bir olay bir yerde işaret olarak aktarılırken başka yerlerde benzeri tecrübe edildiği halde aynı yoruma gidilmemiştir. Uğursuzlukla bağlantılı kayıtlar, hükümdarın ölümüne, tahttan indirileceğine, hapsedileceğine, saltanat sürelerinin kısa olacağına, ordunun mağlubiyetine, ülkede çıkacak karışıklıklara, veba salgınlarının başlayacağına veya artacağına, Nil Nehri'nin alçalmasına, kimi önemli emirlerin giriştikleri işte başarısız olacağına ve ölümlerine ilişkindir. Uğurla ilgili olanlar ise genelde, hükümdarın uğurundan kaynaklı yağın yağmurlar ve Nil nehriindeki yükselişlere özgüdür. Buna ek olarak, söz konusu dönemde bir şeyden uğur, bereket alınacağı düşüncesi yani teberrüklenme de mevcuttur. Bu gaye ile muteber şahsiyetlerin eşyalarını edinme isteği, saygıdeğer âlimlerin kabirlerinin yakınında defnedilme arzusu ön planda görülmektedir. Bu çalışmada Memlûklerde uğursuzluk veya uğur getirdiği düşünülen ya da bu bağlamda gelecekteki gelişmelerin habercisi farz edilen durumlar tespit edilerek ele alınmıştır.

Abstract

Like all other societies, Mamluks believed that many things carried messages about situations that would happen in the future. The historians İbn İyâs and Abdülbâsî el-Malatî in particular mentioned circumstances that were deemed auspicious and inauspicious in their works. Yet the accuracy of most records is questionable, in both these and other sources. This is because they relate to major events that will occur in the future and mostly focus on the sultans whose personalities or rule attract attention. Moreover, one occurrence may be reported as a sign in one place whereas a similar occurrence experienced elsewhere may not be interpreted as a sign. The records which are associated with bad luck pertain to the death, deposition, imprisonment and short reigns of sultans, defeat of the army, turmoil in the country, the start or spread of plague epidemics, falling of the River Nile, and the death of some important *emirs* or the failure of their undertakings. Those associated with good luck are generally specific to rainfall and rising of the River Nile resulting from the ruler's good luck. In addition, there are also beliefs that a certain object will bring good luck in those times. Therefore, the desire to acquire the belongings of respected figures and the wish to be buried near the graves of eminent scholars are paramount. In this study, situations that are thought to bring good and bad luck or are considered to be harbingers of future developments in Mamluk times have been identified and addressed.

Anahtar Kelimeler Memlûkler • Uğur • Uğursuzluk • Ölüm • Teberrüklenme

“ Atıf | Citation: Yürekli, Tülay. "Fortune and Misfortune in the Mamluks". *Türkiyat Mecmuası–Journal of Turkology*, 35, Özel Sayı (2025): 356–376. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1554391>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Yürekli, T.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Tülay Yürekli tulayyurekli@yahoo.com

Keywords

Mamluks • Death • Tabarruk • Fortune • Misfortune

Extended Summary

In this study, omens that were believed to be harbingers of future occurrences or to bring good and bad luck during Mamluk times have been addressed. The accuracy of the records has also been investigated and, to show that such beliefs belong not only to the Mamluk period, examples from other periods of Turkish history are also given insofar as is possible.

The works of ibn Iyâs and el-Malatî have mainly been used in this study because both historians provide more data than other historians do. Other primary sources and contemporary studies have also been examined.

Mamluk sources contain sufficient records for our subject. Yet the accuracy of these records is often questionable. There are mainly three reasons which have led to this conclusion. The first reason is that such narratives have been given according to the expected negative events that would happen in the future. In other words, by using the narratives as a tool, historians made the references to possible outcomes. In other words, depending on the situation, historians have fabricated prophecies that report events that are yet to happen or have already taken place, or they have attributed real events and informative quality with a prophetic narrative. The second is that some bad signs are given about the same sultans, that is, all bad signs have affected the same sultans such as Eşref Barsbay, el-Kâmil Şaban, Osman b. Çakmak, Çakmak and Hoşkadem, Kansu Gavri, Kayıtbay. These signs for certain sultans start at the ceremony of ascension to the throne and in some cases continue without any specific timeframe until they die or deposed. The third is that same occurrence has not invariably been interpreted as a bad sign. In fact, despite all the fires, accidents, and earthquakes, only one or two of them have been recorded as foretelling bad things that would happen in the future. Namely, there is an inconsistency. With all that, if the curiosity of the people of the Middle Ages to learn the future is taken into account, and the fact that historians were not unfamiliar with the world of beliefs of both the Mamluk class and the people, it is certain that many things were viewed as good or bad signs. Also, the idea behind some bad signs is connected to real life, especially those about *çetr*, *tuğ* and *sanjak*, whether invented or real, related to the value attributed to them by the Turks in real life.

The vast majority of bad omens refer to death, deposition, imprisonment and short reigns of sultans. Also they imply the defeat of the army, turmoil in the country, the start or spread of plague epidemics, falling of the River Nile, and the death of some important emirs or the failure of their undertakings.

According to the information given in Mamluk sources, bad omens are as follows:

The falling of the *çetr*, *sanjak* and *tuğ* or breaking of any piece of them, falling and breaking the bird on the *çetr*, removal of the *mastaba*, during the enthronement ceremony failure to comply fully with the current practices, the sultan's horse in frightening, the sultan dismounting from his horse too early and walking with too fast, the sultan's name being circled on the coins to be minted, two khutbah being read on the same day, a funeral entering the city from the city gates, the abundance of citrus fruits, *kirâns*, Wednesday, the third day of the month of Şaban and odd days, wearing completely white clothes, uncovering the head at an inappropriate time and place, the sultan not being able to find an animal to hunt, solar and lunar eclipses, comets, certain buildings collapsing or burning, sudden changes in the weather, earthquakes, beginning a military expedition on the day the dams of the Nile are opened, being too happy, dogs howling, seeing a crow in a dream, the army encountering a swarm of locusts, the owl, and nicknames (lakabs).

The records relating to good signs believed to originate from sultans are generally about the rains and rising of the River Nile. The reasons for rain and rising of the River Nile when the sultans ascended to the throne, have been attributed to the sultans. People also believed that a certain object would bring good luck. Arabic sources call that process tabarruk. Therefore, the desire to acquire the belongings of respected figures and the wish to be buried near the graves of eminent scholars are paramount. Holy relics were used in the context of tabarruk as well. For example, further objects are possessions of sultans such as handkerchiefs and the dust scattered from their inkwell. The handkerchief would be divided among the high-ranking elite. We also see that some rulers buried prominent scholars in their own graves or next to their graves for the purpose of tabarruk.

Giriş

Uğur, insana iyilik, saadet ve şans getirdiğine inanılan durum, nesne, kişi anlamında kullanılmaktadır. Uğursuzluk ise durum, nesne ve kişilerde var olduğuna inanılan kötülük kaynağıdır.¹

Memlûk tarihçileri toplumunun inanç dünyasında uğurlu ve uğursuz olarak nitelendirilen durumlara eserlerinde zaman zaman yer vermiştir. Ancak bunların tamamının gerçeklik değeri yoktur. Memlûk tarihçileri bu kayıtlar üzerinden genellikle olması beklenen gelişmelere atıfta bulunmuştur. Bir başka deyişle tarihçiler yerine göre, gerçekleşecek vakaları bildiren kehanetler kurgulamış yahut kehanetvari bir anlatımla gerçekteki vakalara mesaj niteliği kazandırmıştır. Bu kayıtların merkezinde büyük çoğunlukla sultanların tahtta kalış süreleri, ölümleri, hapsedilmeleri, kısacası akıbetleri yer alır. Ne var ki bu kayıtlar genelde aynı hükümdarların etrafında dönüp dolaşır. Bu da kayıtların doğruluğu hakkındaki kuşkuyu arttırır. Bunlarla birlikte tarihçilerin uğurlu ya da uğursuz kabul edilen şeylerin bilgisine sahip oldukları ve bu bilgilerden şu veya bu sebeple faydalanmış olabilecekleri göz önünde tutulmalıdır. Zira bazı hadiselerle biçilen uğurlu ve uğursuz yönündeki anlayışın gerçek hayatta da yer edindiği göze çarpmaktadır.

Kaynaklardaki konumuzla alakalı inançların Memlûk sınıfına mı halka mı ait olduğu konusunda her zaman kesin bir ayırım yapmak güçtür. Bu kimlik çoğu kere “insanlar” ifadesi ile belirtilir. İnsanlardan kasıt bazen halk, bazen müneccimler bazen de memlûk sınıfıdır. Bununla birlikte kimi kaynaklarda Ay ve Güneş tutulmaları ile Kuyruklu Yıldız’a yönelik yorum sahipleri “insanlar” iken kimisinde de çok daha dar bir gruba; müneccimlere indirgenir. Tahta geçiş töreni ve savaş benzeri halkın dâhil olmadığı durumlardan çıkarım yapanların ise memlûk sınıfını temsil ettiği açıktır.

Bu kısa bilgilendirmeden sonra alt başlıklar halinde gelecekte olacak iyi ve kötü gelişmelerin habercisi varsayılan uğursuz yahut uğurlu durumlara geçebiliriz.

1. Uğursuzluk İşaretleri

1.1. Cûlus Merasimi ve Hâkimiyet Sembolleri ile Alakalı Uğursuzluk İşaretleri

Memlûk kaynaklarına göre birkaç hükümdarın hâkimiyetinin kısa süreceğinin işaretleri cûlus merasimleri sırasında başlar. El-Kâmil Şaban, Osman b. Çakmak ve Yelbay’ın cûluslarında yaşananlar bu işaretlere güzel bir örnek teşkil eder. Makrîzî, el-Kâmil Şaban’ın cûlusunu (4 Rebiülahir 746/4 Ağustos 1345) şöyle anlatır: “Çavuşların bağırışları arasında Sultan, Eyvan’a (Divanhane) yaklaşınca altındaki at bağırmalardan ürktü. Bunun üzerine Sultan attan inip hızlı adımlarla Eyvan’a gitti. İnsanlar Sultan’ın atından ürkmesi nede-niyle inmesini uğursuz buldular ve bunu saltanatta çok durmayacağına yordular”.² Makrîzî’nin bu kaydına karşın, Memlûk tarihçileri Sultan’ın tahtta fazla durmayacağına işareti konusunda müttetik değillerdir. İbn Tağrıberdî bu işareti Sultan’ın atından inmesi,³ Malatî ise Sultan’ın hızlı adımlarla Eyvan’a çıkması olarak kaydeder.⁴ Neticede, sefiş yaşantısı ve zulmü ile anılan Sultan bir yıl sonra öldürülür.

İbn İyâs’a göre, yaklaşık bir ay tahtta kalan Sultan Osman b. Çakmak’ın taht ömrünün kısa süreceğinin emaresi de cûlus merasimde ortaya çıkar; sarayda taklidi okunurken kendisi tahtın üzerinde, halifeyi ise

¹Kerim Yılmaz, “Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur’an’da Uğursuzluk Olgusu”, *Gümüşhane Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16, 270-271.

²Makrîzî, *es-Sülûk li-ma’rifeti duveli’l-mülûk*, IV. Tahkik. Muhammed Abdulkâdir ‘Atâ, (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, 1997), 6; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhâl*, (Ankara: TTK, 1988), 287.

³İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire fî mülûki Mısır ve’l-Kahire*, X. Tahkik. Cemâleddin Şeyyâl, Fehîm Muhammed Şâlût, İbrahim Ali Tarhan, Cemal Muhammed Mahrez, (Kahire: Dârü’l-kütüb el-Mısıriyye, 1949), 117.

⁴Abdûlbâsî el-Malatî, *Neylül-emel fî zeyli’l-düvel*, I. Tahkik. Ömer Abdüsselam Tedmürî, (Beyrut, el-Mektebetü’l-Asriyye, 2002), 111.

yerde önünde oturtur (Safer 857/Şubat-Mart 1453).⁵ İbn Tağrıberdî'ye göre Osman b. Çakmak'ın bu tutumu, yerine geçen Sultan İnal'a biat edilirken Halife tarafından tekrar gündeme getirilir. Biat tamamlandıktan sonra oradakiler Sultan İnal'a yere oturduğu için teşekkür eder. İbn Tağrıberdî bu bilgileri aktardıktan sonra Osman b. Çakmak'ın halifeye karşı tavrına dönüş yapar ve “*babası ez-Zâhir Çakmak da aynısını yaptı ve bu muhtemelen eski hükümdarların geleneklerindendi*” diyerek Sultan'ın tavrını makul bir düzeye çeker.⁶ Böylelikle İbn İyâs'ın kaydı da çürütülmüş olur.

Rebiülevvel 872/Eylül-Ekim 1467'de tahta geçen Atabeg Yelbay'ın tahtta çok kalmayacağı da cülusunda karşılaşılan aksiliklerle kendisini gösterir. Biat günü tören için saraya gelen emirler sarayın kapısını düşmüş bulur ve saraya kapıdan değil de Eyvan'dan girmek zorunda kalırlar. Üstelik Halife ve kadılar geciktiği için Sultan hilatini gün bitmek üzereyken giyinir. Dahası sarayda törenin tamamlanmasının ardından Sultan ne atına biner ne başında çetr (kubbetu't-tayr) taşınır ne de önünde emirler yürür.⁷ Sultan birkaç ay sonra tahttan indirilir.

Memlûklerde saltanat alametlerinden çetrin maruz kaldığı kazalar da sultanın saltanatının zeval bulacağına yorulur. Bilindiği üzere Türkler çetr ve sancağın uğur, baht getireceğine inanırdı. Karamanoğlu Mehmed Bey ve Selçuklu şehzadesi Alaaddin Siyavuş biad tamamlandıktan sonra uğur almak için Sultan Büyük Alaaddin Keykubad'ın kabrine dikilmiş çetrini ve sancağını istemiş ve almışlar idi (Mayıs 1277).⁸ Müslüman Türk devletlerinde savaşta çetrin yere düşmesi ordunun bozulduğu anlamına geliyordu.⁹ Çetrin üzerindeki kuş ise bahtı, talihi temsil etmekteydi.¹⁰

İbn İyâs, çetrin uğradığı kazalara dair iki hadiseden bahsetmektedir. Bunlardan ilki Kayıtbay'ın İskenderiye ziyaretinde yaşanır (Rebiülevvel 882/Haziran-Temmuz 1477). Çetr üzerindeki altın kuş Sultan şehri geçerken düşer, bunun üzerine devadâr-ı kebir Emir Yeşbek derhal atından iner ve kuşu şemsiyedeki yerine takıp atına biner lâkin Sultan, Bâbü'l-Bahr'dan (Deniz Kapısı) çıkıncaya kadar yürür. Bu durum Sultan'ın yakında öleceğine yorulur.¹¹ Ancak Sultan'a bir şey olmaz, uzun süre tahtta kalır. İkincisi ise Sultan Kansu Gavri'nin İskenderiye ziyaretinde deneyimlenir (Zilhicce 920/Ocak-Şubat 1515). İbn İyâs, Sultan'ın bu ziyareti ve Kahire'ye girişini anlatırken çetrin de dâhil edildiği kötüye yorulması beklenen fakat böyle bir neticeye varılmayan işaretlere şöyle dikkat çeker: “*Sultan İskenderiye'ye girince başındaki kubbe yere düştü kubbenin üstündeki hilal iki parçaya ayrıldı. Mahfesinin rusafigesi de yere düştü insanlar koşup onu mahfedeki yerine koydular. Bunu da uğursuzluğa yormadılar. Zilhicce 920/Ocak-Şubat 1515'de Sultan hazırlıklar tamamlanınca sarı ipek bir kesede bulunan sancağıyla hareket etti. Sancağı başının üzerinde açmadı. Sultan bitpazarına ulaşınca. Burada kandillerin asıldığı bir askı vardı. Atabeg Sûdun el-Acemî, altın kuşun yerine asılmış olan*

⁵İbn İyâs, *Bedâiu'z-zuhûr fî veğâii'd-duhûr*, II. Tahkik. Muhammed Mustafa, (Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-amme li'l-kitâb, 1982), 304.

⁶İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle, Entitled Hawâdith ad-Duhûr Fî Madâ'il-Ayyâm Wash-shuhûr*, II. Edit. William Popper, (California 1931), 184.

⁷İbn İyâs, *Bedâiu'z-zuhûr*, II, 459; Abdülbâsî el-Malâtî, *Neylül-emel*, VI, 280; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XVI, 357; İbn Tağrıberdî *en-Nücûm*'unda kapı'nın kapalı olmasından dolayı Sultan'ın kısa vakitte zeval olacağına konuşulduğunu söyler. *Havâdisü'd-dühûr*'unda ise uğursuzluktan bahsetmeden cülusu hakkında şunları söyler: “Sultan olduğunda akşam vaktiydi ve gece girmek üzereydi. Sultan olduğunda gece idi. Saltanat şiarlı atına binmedi. Hâlbuki bu adet yürürlükte idi. Sultanlar giyindikten sonra ya istabil-i sultaniden atına biner, halife de atına binmiş vaziyette önde olur ve öylece saraya çıkılırdı ya da kaatü'l-dehişe'den veya el-havşû's-sultaniden ata biner, önde yürüyen emirlerle saraya giderdi. Bunlar yapılmadı. Çünkü sarayda sultan oldu, gecenin girmesinden korkarak dar bir vakitte yerine oturdu. Ayrıca kendisinden öncekinin lakabı olan ez-Zâhir lakabını aldı, küçük meliklerin çocukları gibi hilat giydi; sultan olmak için ne savaştı, ne de rakibi vardı” İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle*, III, 602;

⁸İbn Bibi, *el-Evami'rü'l-Ala'iyye Fî'l-Umuri'l-Ala'iyye*, II. Çev. Mürsel Öztürk, (Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996), 209; Osman Tuan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (İstanbul: Ötüken 2004), 578-579.

⁹Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 282; Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri” *Belleten* 59/224 (Nisan 1995), 67.

¹⁰Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 616.

¹¹İbn İyâs, *Bedâiu'z-zuhûr*, IV, 419; III, 131; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zuhûr*, *Memlûk Devleti'nin Son yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021), 407.

atak hilaline çarptı. Üzerindeki kandiller sultanın kubbesi, keleftesi (kalansüve) ve işlemeli kâmiliiyyesi üzerine düştü. Kokulu zeytinyağına battılar. İnsanlar bunu sultanın aleyhine yorumlamadılar.¹²

Memlûklerde sancak ve tuğun düşmesi veya zarar görmesi de olumsuz sonuçlar çağrıştırır. Bunun arkasındaki düşünce Türklerde tuğ ve sancağa yüklenen anlamda yatmaktadır. Türklerde tuğ ve sancak mübarek idi. “Türklerde bayrağın düşmesi veya mübarek tuğu savaş meydanında bırakıp gitmek bir felaket olarak kabul edilmiştir.”¹³ Vereceğimiz örnekler, ister gerçek isterse tarihçilerin bir yakıştırması olsun, bize göre Türklerde tuğ ve sancağa yüklenen bu anlamın birer yansımasından başka bir şey değildir. Misalen Sultan en-Nâsır Muhammed b. Kalavun’un ölümden sonra başlayan taht mücadeleleri sırasında Alâaddin Küçük’ü sultan olarak tanımayan Kerek’teki kardeşi Ahmed taht üzerinde hak iddia edince onu bu hedefinden döndürmek amacıyla emir Kavsun’la ittifak eden emir Altınboğa’nın önderliğinde Dimaşk’ta toplanan emirler Ahmed’e destek veren Halep naibine ve diğer emirlere karşı yürümek için harekete geçtikleri esnada Altınboğa’nın arkasındaki sancağın ucu kırılır (Cemaziyelahir 742/Kasım-Aralık 1341). İnsanlar bunu Altınboğa’nın başına gelecek bir belaya yorar. Halkın kendisinden nefret ettiği Altınboğa daha sonra diğer emirlerle birlikte İskenderiye’de mahkûm edilir ve ardından öldürülür.¹⁴ Sultan el-Kâmil Şaban’ın da uğrayacağı bir mağlubiyet emirlerinden Argun el-Kâmilî’nin sancağının başına gelenlerle irtibatlandırılır. Şöyle ki el-Kâmil Şaban, Şam naibi Yelboğa’nın itaatten çıkması üzerine sefere karar verince emirlerden Argun el-Kâmilî birliğiyle Taht el-Kale’ye iner. Bu esnada şiddetli bir rüzgâr çıkar ve Argun’un şalîşini (tuğ, sancak) yere atar. Daha sonra Sultan kendisine isyan eden Mısır emirlerine karşı yenilir ve akabinde de öldürülür.¹⁵ Sultan Hoşkadem’in de yakında öleceği sancaklarından birinin kırılmasından anlaşılır. Sultan, Nil’in seviyesi yükseldiği için adet olduğu üzere bendi kırmak amacıyla Mikyas’a¹⁶ hareket eder (Muharrem 872/Ağustos 1467). Mekâna ulaşınca gemiden inerken bir anda askerler kalabalıklaşır ve sancaklarından biri kırılır. Sultan çok geçmeden hastalanır ve ölür.¹⁷ Baybars el-Reçbî’nin de naibliğine atandığı Trablus’a hareket edeceği gün (Zilhicce 889/Aralık-Ocak 1484-1485) halifelik sancağının düşüp kolu kırılınca yakında öleceği konuşulur.¹⁸

Memlûklerde darb edilecek paraların üzerinde sultanın adının daire içine alınması sultanın hapsedileceğinin habercisi olarak düşünülmüştür. Kaynaklar, Sultan Berkûk’un Rebiülahir 789/Nisan-Mayıs 1387’de,¹⁹ Osman b. Çakmak ve Ahmed b. el-Eşref İnal’ın da cülusları münasebetiyle bastıracağı paraların bundan dolayı iptal edildiğini ancak hepsinin de hapsedildiğini kaydederler. Bununla beraber tarihçiler bu kayıtlarla para üzerinden bu hükümdarların akıbetine uygun bir kehanet yaratma peşindedirler. Zira bu hükümdarların saltanatlarının kısa sürmesi kehanetvari başka kayıtlarla da desteklenmeye çalışılır ki bu da haliyle ortaya şüpheli bir manzara çıkarır.

Kayıtlara göre sultanlar da bu paraların uğursuzluğunun bilincindedir. İbn İyâs, nazırü’l-hâsın, dârü’l-darb mualliminin Osman b. Çakmak için darb edilecek dinarların üzerinde sultanın adını bir daire içine yazdığını görünce ona “*Osman’ı daralttın ve hapsedtin*” dediğini yazar. Sultan’a bu paralar sunulunca uğursuz bulur ve iptal eder fakat buna rağmen bir süre sonra hapsedilir. Ahmed b. el-Eşref İnal da adına basılacak para üzerinde adını daire içinde görünce “*bu, Ahmed bağlıdır demek. Bunu böyle yapmayın*” diyerek aynı tepkiyi

¹²İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, IV, 419 (Çev. 407, 411).

¹³Baheddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, VI, (Ankara: TTK, 2022), 241.

¹⁴Makrîzî, *Kitâbü’l-Mukaffa el-Kebîr*, II, Tahkik. Muhammed Ya’lavi, (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1991/1411), 289, 291.

¹⁵Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 31, 33; İbn Tağrıberdî, *En-Nücûmu’z-Zâhire*, X, 136, 137.

¹⁶Nil nehri kenarında suyun seviyesini tespit için yapılmış, içinde ölçüm düzeneği bulunan tesis. Mahmut Kaya, “Mikyâsü’n-Nîl”, C. 30, *DîA*, 50.

¹⁷Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû’l-emel*, VI, 272; İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, II, 450-451. İbn İyâs yalnızca Sultan’ın bendin kırılışına katıldığını kaydeder.

¹⁸Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû’l-emel*, VII, 402.

¹⁹Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 198; İbn Hacer Askalânî, *İnbâ’ü’l-gumr bi-ebnâ’i’l-umr*, I. Tahkik. Hasan Habeşî (Kahire, 1994), 335; İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, 1-2, 381; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû’l-emel*, II, 246-247.

verir. Bunun üzerine olası uğursuzluğun önüne geçmek için paranın üstüne çizgi yerine noktalarla daire yapılıp ancak işe yaramaz çok geçmeden o da aynı sonla karşılaşır.²⁰

Memlûklerde Arapça “mastaba” denilen tahtın yerini değiştirmek te uğursuzdur. Memlûklerde Taht-ı mülk ve Serir-i mülk denilen iki taht mevcuttu. “Bunlardan biri resmi günlere ve diğeri alelade zamanlara mahsustu”.²¹ İşte mastaba bu ikinci taht idi. Mezalim davaları bunun üzerinde yapılır, devlet idaresine özgü hükümler burada uygulanırdı. İbn İyâs, mastabanın önemini vurgulamak için “ kürsî’l-memlekenin” yani tahtın yerindeydi der. Sultan Kansu Gavri, Havş’daki bu mastabanın kaldırılmasını ve yerine yüzük taşından süslemeli yeni bir mastaba yapılmasını emretmiştir (Zilhicce 916/Mart 1511). Fakat bu değişiklik huzursuzluk yaratmış ve hayırlı bulunmamıştır. İbn İyâs buna dikkat çekerek şunları söyler: “*Sultanlar bunun üstünde muhâkemât yapardı. Bunun üstünde pek çok hükümdar oturmuş, devletle ilgili hükümleri (ahkâm-ı sultâniyye) uygulamışlardı. Memleketin kürsüsü yerindeydi. İnsanlara bunun değiştirmesi zor geldi ve bunu iyiye yormadılar*”.²²

1.1.1. Aynı Gün İki Hutbenin Okunması

Memlûk toplumunda aynı gün iki kez hutbe okunması hükümdarın yakında öleceğinin habercisi olarak düşünülmüştür. Elimizde konuyla alakalı yeteri kadar örnek vardır. Bunlardan ilki Sultan Berkûk hakkındadır. Berkûk ölmeden az evvel Ramazan Bayramı (1 Şevval 801/ 6 Haziran 1399) Cuma’ya denk gelmiş, adet olduğu üzere Bayram namazı Meydan’da, Cuma namazı da Kale Camii’nde kılınmıştır. Aynı gün iki hutbenin okunması Berkûk’un öleceğine yorulmuştur.²³ Berkûk kısa bir süre sonra hastalanmış ve vefat etmiştir. Eşref Barsbay’ın da ölümünden hemen önce de Ezher Camii’nde Cuma namazı sırasındaki bir karışıklık yüzünden iki kez hutbe okunur (9 Şevval 841/5 Nisan 1438) ve tarihçi Makrîzî’nin de içinde bulunduğu cemaatten kimileri Sultan’ın yakında öleceğini konuşur. “*Tam da o sırada soğuk bir rüzgâr eser cemaatin hepsi öleceğini düşünür*”.²⁴ İbn Tağrıberdî ise bu hadise öncesi Cuma günü kıyametin kopacağı söylentisinin çıkması nedeniyle halkın abdestli ölmek için hamamlara akın ettiğine ve namazda iki hutbe okunmasından ötürü insanların kaygısının iyice arttığına şahit olur.²⁵

İbn Tağrıberdî iki hutbe meselesinin önemiyle alakalı dikkat çekici bir kayıt aktarır. Bu kayda göre Sultan Çakmak zamanında halk Kurban Bayramı’nı beklerken 3 Zilhicce 851/9 Şubat 1448 Perşembe günü Marsafa halkından biri, Salı gecesini hilali gördüğünü iddia eder. Bunun üzerine insanlar büyük bir telaşa kapılır. Zira Salı gecesinden Perşembe’ye kadar hava bulutludur. Şafi kadı meseleyi derhal çözüme kavuşturmak ister ve naiplerinden birini konuyu araştırmakla görevlendirir. Naip “*Salı’nın Zilhicce’nin biri, Cuma’nın da dördü olduğunu Kurban bayramının ilk gününün Cuma’ya tesadüf etmesinden korkarak tespit eder*” ve bayram ayının 10’nunda Perşembe günü kutlanır.²⁶ Yine Çakmak’ın saltanatında, kuraklık sebebiyle Nil Nehri’nin seviyesi düşünce üç gün ayrı ayrı dualar edilir lâkin üçüncü gün Cuma’ya denk gelince (19 Recep 854/28 Ağustos 1450) insanlar Sultan için ümitsizliğe kapılır.²⁷ Bundan yaklaşık üç yıl sonra bir kez daha Kurban Bayramı Cuma gününe rastlar (Zilhicce 856/Aralık-Ocak 1452-1453) ve insanlar Sultan için endişelenir. Çok geçmeden Sultan hastalanır ve bir süre sonra vefat eder.²⁸

²⁰İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, 1-2, 381, 384, 385; Abdülbâsî el-Malâtî, *Neylû’l-emel*, II, 247.

²¹Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhâl*, 287-288.

²²İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, IV, 203 (Çev 217-218).

²³İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, 1-2, 523; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, XII, 101.

²⁴Makrîzî, *es-Sülûk* VII, 354; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, XV, 98-99.

²⁵İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, XV, 98.

²⁶İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî’s Chronicle*, I, 26.

²⁷İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, XV, 424-425; İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî’s Chronicle*, I, s. 87-88, 90; Abdülbâsî el-Malâtî, *Neylû’l-emel*, V, 315.

²⁸İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, II, 298.

İki hutbe meselesi şayet İbn İyâs'ın kaydı doğru ise en-Nasır Muhammed b. Kayıtbay'ı bizzat tedirgin etmiş ve Cuma günü kutlanacak bayramı bir gün önceye almak istemiştir. İbn İyâs'ın bu kaydına göre Sultan "Bayramı yarın kutlayacağım ister hilal görünsün ister görünmesin" diyerek 29 Ramazan 902/31 Mayıs 1497 Çarşamba günü Kale'de köslerin çalınmasını emreder. Bunu duyan kadilkudat eş-Şafii Zeyneddin Zekeriya Sultan'a çıkar ve hilal görünmeden bayram olamayacağını söyler. Sultan kadının uyarısından rahatsız olur ve o gün kadıyı görevden azletmeyi düşünür. Neticede bayram Cuma günü kutlanır.²⁹

Memlûk tarihçileri aynı gün iki hutbenin okunmasının uğursuz kabul edilmesine karşı çıkarlar. İbn Tağrîberdî bu inancın eski devirlerde, Peygamberin sünnetine karşı çıkan münafıklardan biri tarafından ortaya atıldığını söyler³⁰ ve "ez-Zahir Çakmak'ın ve el-Eşref İnal'ın saltanatında da aynısı oldu ama hayır ve iyilikten başka bir şey olmadı" der.³¹ İbn İyâs da aynı görüşleri paylaşır ve "Kayıtbay zamanında 878/1473-1473, 886/1481-1482 ve 899/1485-1485 yıllarındaki Ramazan bayramı, 888/1483-1484 ve 896/1490-1491 yıllarındaki Kurban Bayramı Cuma günü kutlanmış ama hiçbir uğursuzluk yaşanmamıştır"³² der. Malatî de cahil takımının buna aldandığını söyler.³³ Aynı şekilde, müneccimlerin 18 Receb 871/23 Şubat 1467'e kadar hayatta kalacağını iddia ettikleri Hoşkadem zamanında 1 Şevval 870/Mayıs 1466'daki Ramazan Bayram'ı,³⁴ Sultan ez-Zâhir Kansu döneminde Zilhicce 904/Temmuz 1499'daki Kurban Bayramı,³⁵ Sultan Kansu Gavri' döneminde 1 Şevval 910/7 Mart 1505'deki Kurban Bayramı³⁶ ile Şevval 918/10 Aralık 1512'deki Ramazan Bayramı Cuma'ya rastlamış ve benzer söylentiler dolaşmıştır.³⁷

1.1.2. Ölünün Şehir Kapılarından Sokulması

Ölünün şehre sur kapılarından alınmaması eski bir Türk geleneğidir. Uğursuzluk getireceği endişesiyle Musul hâkimi Atabeg Zengi'nin babası Aksungur'un naaşı Halep'e, Memlûk hükümdarı Baybars el-Bundukdârî'nin ve oğlu Berke'nin naaşları Dimaşk'a şehir kapılarından sokulmamış; sur üzerinden iplerle şehre nakledilmiştir.³⁸ Cidde'ye tüccarlardan vergi toplamak için gönderilen Ali b. Ramadan'ın naaşı da Kahire'ye (27 Cemadilula 871/4 Ocak 1467) önce Kantara ve ardından Kavs kapısından içeri alınınca aynı nedenden ötürü tedirginliğe yol açmıştır.³⁹ Dimaşk naibi Kansuva'nın bıçaklanarak öldürülen (4 Cemadilula 909/25 Ekim 1503) oğlunun naaşı da aynı kaygılarla şehre alınmamıştır. İbn Tolun bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır: "...cenaze istabıldaki İmare'ten çıkartıldıktan sonra Darü's-sa'ade'nin kapısında namazı kılındı ve defnetmeye götürülürken surun dâhiline sokmadılar zira bu sultan üzerine bir işaretti".⁴⁰

1.1.3. Hükümdar Kanının Dökülmesi

Eski Türklerde hanedan kanı dökmenin büyük bir kuraklığa ve kıtlığa yol açacağına inanılırdı. Bu anlayış Türklerin İslam dairesine girmesinden sonra da devam etmiştir. Sultan Alp Arslan, Kutalmış isyanını (455/1063) bastırdıktan sonra çocuklarının da isyan etmesi ihtimalini düşünerek Kutalmış'ın çocuklarının ve akrabalarının da öldürülmelerini buyurmuş fakat Nizamülmülk "Akrabayı öldürmek doğru olmaz. Uğursuzluk

²⁹İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III, 360.

³⁰İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 298.

³¹İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XII, 101; XVI, 125.

³²İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III, 205, 303;

³³Abdülbâsıt el-Malâtî, *Neylül'-emel*, VII, 364.

³⁴İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 293, 298; İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 439.

³⁵İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III, 422.

³⁶İbn İyâs *Bedâi'z-zuhûr*, IV, 76 (Çev. 95).

³⁷İbn İyâs *Bedâi'z-zuhûr*, IV, 287 (Çev. 290)

³⁸Tülay Yürekli, "Memlûklerde Matem Geleneği", *Tarih Araştırmaları* 41/71 (2022), 229.

³⁹İbn Tağrîberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle*, III, 495, 534, 541.

⁴⁰İbn Tolun, *Müfâhehetü'l-hillân fî havâdisi'z-zamân*, Yay. Muhammed Ali Baydavî, (Beyrut, Dârü'l Kütüb İlmiyye, 1998), 219; İbn Tolun, *İ'lâmü'l-vera bi-men vullîye naiben mine'l-etrak bi-Dimaşk*, II. Tahkik. Abdülazîm Hâmid Hattâb, (Aynü's-şems, 1973), 171.

getirir. Devlet çabuk yıkılır” deyince bu fikrinden vaz geçmiştir.⁴¹ İbnü'l Esîr de Atabeg ailesinden Ömer b. Muhammed b. Zengi, Sincar hâkimi olan kardeşi İmadeddin Şehinşah'ı öldürerek akıtılması haram olan bir kanı akıttı için hükümdarlığının hayrını göremediğini belirtir.⁴² Bu inanç Moğollar için de geçerlidir. Hülagü Bağdat seferi sırasında Halife'yi öldürmek isteyince *“Halife ailesi büyük bir hanedana mensuptur, Halifenin öldürülmesi cihan ahvalinin bozulmasına sebep olur. Dünyanın dört bucağında semadan bir damla yağmur düşmez. Bu yüce hanedanın zevali uğursuzluk getirir”* şeklinde mazeretler ortaya sürülmüş ise de Nasıreddin Tusi, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de öldürüldüğünü ama yağmurun yağmaktan vazgeçmediğini söyleyerek bu görüşü çürütmüştür.⁴³ Bunların yanı sıra aynı yıl içinde iki hükümdarın yakalanması da iyi karşılanmamıştır. Cuveynî, İldenizli Atabeg Öz Beg'in Irak'a hâkim olmak için Azerbeycan'dan Hemedan'a gelince Sultan Muhammed Harizmşah'ın askerleriyle karşılaşır yenilip kaçmaya başladığını ve Harizmşah kuvvetlerinin onun peşine düşmeye kalkıştıkları anda Sultan'ın, bir yılda iki padişahın yakalanması uğursuzluk getirir endişesiyle onları engellediğini kaydeder.⁴⁴

Memlûklerde tahttan indirilen hükümdar ve hükümdar oğullarının hemen öldürülmeleri bir kanun değildi. Bunlar bazen İskenderiye ve çok kez de Kerek Kalesi'nde mahpus olarak yaşarlardı; içlerinden ikinci ve hatta üçüncü defa hükümdar olanlar da vardı. Fakat öldürülenler de az değildir.⁴⁵ Sultan Kutuz av esnasında Baybars'ın girişimiyle, kılıç darbeleriyle ve atılan oklarla öldürülmüştür.⁴⁶ Sultan el-Eşref Halil, Emir Baydara'nın başını çektiği bir grup tarafından kanı akıtılarak öldürülmüştür. Baydara, önce Sultan'ın elini kesmiş ve ardından suç ortaklarıyla birlikte Sultan'ı katletmiştir.⁴⁷ Sultan Laçin'in de kanı akıtılmıştır. Önce Emir Gürcü kılıçla Sultan'ın omzunu, sonra Nogay küçük bir kılıçla (nimçât) Sultan'ın bacağına yaralamış ve Sultan aldığı kılıç darbeleriyle vefat etmiştir.⁴⁸ Baybars el-Çaşnigir, en-Nasır Muhammed b. Kalavun tarafından bir bağ ile boğdurularak öldürülmüştür.⁴⁹ Sultan el-Eşref Şaban b. El-Emced Hüseyin, Atabeg Olcay el-Yusufi'nin memluklerinden olan Çerkes tarafından önce yay kirisiyle boğulmuş, ardından sırtından ikiye bölünüp bir küfe içine konulmuş ve civardaki bir kuyuya atılmıştır (6 Zilkade 778/17 Mart 1377).⁵⁰ Sultan Ferec de hançerlenmek ve boğulmak suretiyle katledilmiştir. Fakat öldürülmeden önce düşmanları olan Nevruz, Begtimur ve Halife işbirliği yapmış ve Halife Sultan'ın kanının akıtılması konusunda fakihleri ve kadıları himaye ederek fetva almıştır.⁵¹

1.1.4. Narenciye'nin Bollaşması

Memlûk toplumunda turuncgillerin bollaşması da uğursuz farz edilmiştir. Makrîzî, Güney Mısır'daki Behnesa şehrinde 1414-1415 yıllarında görülmelik biçimde çok narenciye yettiğini ve baş kadının *“eğer bir şehirde çok narenciye çoğalırsa o zaman şehrin yıkılışı çabuklaşır”* dediğini ve bu tarihten sonra o şehirde veba salgının başladığını ve şehri perişan ettiğini anlatır.⁵² İbn İyâs ise belirli bir şehir adı vermeden

⁴¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK, 2000), 11.

⁴² İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih*, *Büyük İslam Tarihi*, XII. çev. Ahmed Ağırakça, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 310.

⁴³ Murat Tural, “Hülagü Han'ın Bağdat'ı İstilas (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi” *Tarih Okulu Dergisi*, XXX (2017), 23-24; J Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Aykut Kazancıgil, (İstanbul: Kalcı, 1999), 119-120.

⁴⁴ Cuveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yayınları, 2013), 316.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Medhâl*, 282.

⁴⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 102.

⁴⁷ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 19.

⁴⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 300-301; Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 102.

⁴⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 275-276.

⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâ'î'z-zuhûr*, 1/ 2, 181; Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 13. Makrîzî ikiye bölünme hadisesinden söz etmez.

⁵¹ Makrîzî, *es-Sülûk*, VI, 325; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XIII, 148.

⁵² Samira Kortantamer, “Memlûklerde Lanet, Uğursuzluk, Hakaret”, *Lânet Kitabı*. Editörler: Emine Gürsoy Naskali, (İstanbul: Kitabevi 2000), 72; Samira Kortantamer, “Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-'Acâib ve'l-Garâib”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* IX/1 (1994), 79.

narenciye ağaçlarının görülmemiş bir şekilde ürün verdiğini, hatta Kahire’de 120 adet narenciye’nin oldukça düşük bir meblağa satıldığını, tarlaların arasından geçenlerin yapraktan çok portakal gördüğünü⁵³ söyler. İbn Haldun *Mukaddimesinde* bu meseleye şöyle bir açıklama getirir: “...lüks içinde yaşayan bireylerin kazançları ihtiyaçlarına yetmez. Çünkü (lüks nevinden olan) adetler artmış olup nefis, bunlarla tatmin olmak istemektedir. Bunun için onların ahvali muntazam olmaz, işleri yolunda gitmez. Şahısların halleri (ve işleri) teker teker bozulunca, şehrin nizamına halel gelir, (teşkilat çöker, düzen bozulur) ve harap olur. Ehl-i havass (ve ehl-i vukuf)dan birinin “Bir şehirde, fazla miktarda narenciye ağacı (turunçgiller) dikildi mi, onun harap olması için Allah’tan izin çıkar” demesinin manası budur. Hatta avamdan olan birçok kimse, bu söze bakarak, evlerinin etrafına narenciye ağacı dikmekten kaçınmakta ve bunu uğursuz saymaktadırlar.”⁵⁴ Böylece meselenin iç yüzü de açığa çıkmış olur.

1.1.5. Uğursuz Hayvanlar

Memlûklerde çekirge, köpek, karga ve baykuş uğursuz kabul edilmiştir.⁵⁵ Ortaçağlarda halklar çekirge sürülerinin görünmesiyle büyük korkuya kapılırdı. Bunlar ekili alanları yok eder, halkı ekonomik açıdan büyük sıkıntılara sokardı.⁵⁶ Kaynaklarda orduların kalabalık oluşu ve tahrip edici gücünün çekirge sürüsüne benzetilmesinin altında da bu mantık vardır. Çekirgenin rüyada görülmesi de hayra yorulmamıştır. Mısır’da oynadıkları role uygun biçimde çoğunlukla İslam’ın düşmanı olarak tevil edilmiş, bazen de rüyanın içeriğine göre asker manasına da gelmiştir.⁵⁷ Çekirgenin rüyadaki rolü gerçek hayatta da kimi zaman benzer şekilde algılanmıştır. Makrîzî buna dair şu kaydı aktarmaktadır: “Sultan en-Nasır Muhammed b. Kalavun İlhanlılarla karşılaşmadan önce (699/1299-1300) Kudüs amalinden Kartiyya’ya gitti ve askere haberciler düşmanla ilgili haber getirinceye kadar burada kalınmasını resmetti. Bu sırada menzildeki vadiler selle doldu taşı ve sel askerin ağırlığının çoğunu telef etti. Pek çoğunun develeri ve ağırlıkları gittiği için fakirleşti ve umutsuzluğa kapıldı. Sonra çekirgelerden göz gözü görmez oldu. Askerlerin umutsuzluğu arttı ve bunu düşman askerin gelişine ve askerin mağlup olmasına yordular.”⁵⁸

Köpek uluması da ölümü çağrıştırdığı için iyi sayılmamıştır. Uzun süre hastalıktan muzdarip olan Sultan el-Eşref Barsbay bu korkuyla köpeklerin toplanarak Cize’ye gönderilmesini emretmiştir. Bir köpek getiren yarım gümüşle ödüllendirilmiştir. Nihayetinde 3 bin köpek toplanmış ve Cize’ye nakledilmiştir.⁵⁹ Göktürklerde de köpeğin uluması aynı anlamı taşımaktaydı. Roux’un aktardığı kayda göre üç gün boyunca köpekler geceleri havlamış ve kısa bir süre sonra kağan hastalanarak ölmüştü.⁶⁰

⁵³İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, II, 16.

⁵⁴İbn Haldun, *Mukaddime*, II. çev. Süleyman Eserdağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, Ekim 2009), 672.

⁵⁵Kortantamer, “Memlûklerde Lanet, Uğursuzluk, Hakaret”, 83; Kortantamer, “Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-‘Acâib ve’l-Garâib”, 79.

⁵⁶Çekirgelerin doğurduğu zararın büyüklük derecesini göstermek açısından bir kaç çekirge akınına değinebiliriz. 23 Şevval 803/6 Haziran 1401’de Dimaşk’a gelen çekirge sürüsü Gazze’den Fırat’a kadar bütün Şam Eyaleti’ndeki ekili alanları tahrip etmiş, bu tahribat bu sürünün peşinden gelen bir başka sürüyle daha da artmıştır. İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, 1-2, 629-630; Makrîzî, *es-Sülûk*, VI, 58, 63. Safer 813/Haziran-Temmuz 1410’da Mekke’den Şam’a doğru hareket eden çekirge akınının verdiği zararı pek büyük olmuştur. İbn İyâs; “Havran’da evlerin kapılarını dahi yemişlerdir, “Halk Cuma günü camiye geldiklerinde her yeri çekirgeler tarafından sarıldığını görmüşlerdir”, “Havran, Şam, Baalbek ve Aclun’da çekirgelerden nefes alınmaz bir halde idi” diyerek durumun vehametini gözler önüne serer. İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, 1-2, 803. Çekirge istilalarının baş düşmanı aniden çıkan kuvvetli rüzgârlardı. Cemadilula 826/Nisan-Mayıs 1423’de Kahire’de şiddetli yağışların ardından gelen sel ve fırtına hurma ağaçlarını kökünden sökse de Hicaz’dan Mısır’a yönelen çekirge akınının önüne geçmiş idi. İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, II, 86. Muharrem 830/Kasım-Aralık 1426’da Kahire çekirge istilasından çıkan şiddetli rüzgârla kurtulmuştu. İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, II, 111. Memlûklerde çekirgeleri azaltacak bazı yöntemlerden faydalanılmıştır. Bunların baş düşmanı siğircik kuşları idi. Bu kuşlar ise özel bir su sayesinde yönlendiriliyordu. 766/ 1365’de Maşrik’tan bakır bir kap içinde getirilen bu su, Dimaşk Kalesi’nin Tarimesi’ne, Emevi Cami’nin Arus mizenesine ve Kubbetü’n-Nasr’a asılmış ve bundan sonra çekirgeler azalmıştı. İbn İyâs *Bedâi’z-zuhûr*, 1-2, 19-20.

⁵⁷A. Maria Schimmel, A. *Halifenin Rüyalari*, çev. Tuba Erkmen, (İstanbul: Kabcacı 2005), 90.

⁵⁸Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 318; Kortantamer, “Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-‘Acâib ve’l-Garâib”, 78-79.

⁵⁹İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, II, 185-186

⁶⁰Jean-Paul Roux, Orta Asya’da Bitkiler ve Hayvanlar, çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, (İstanbul: Dergâh, 2023), 79.

Baykuş ve karga da uğursuzdur. Sultan Laçın'ın öleceğiyle alakalı rüyalarından birinde karga görülmüş idi. Moğol hükümdarı Abaka da ölmeden önce köpekler ulumuş, kargalar adını söylemiştir.⁶¹

1.1.6. Yangınlar, Yapıların Tamamının veya Bir Parçasının Yıkılması

Yangının uğursuzluğuna yönelik izlere eski Türklerde de tesadüf edilmektedir. Irk Bitig'de büyük evin tamamen yanması kötü faldır.⁶² Avarlarda çadır yakma ölüm cezasının habercisidir.⁶³ Daha çok avcılıkla ilintili olmakla beraber Türklerde av esnasında çadırın yanması da ölümün habercisidir. L.P.Potapov'un kaydettiği gibi, Çin kroniği Suy-şu'da (581-617) Türk kağanı Şibolio avdayken çadırı yanınca bunu bir uğursuzluk olarak görüp çok üzüldüğü ve bir felaket beklentisi içerisinde girdiği ve bir ay sonra da öldüğü yazılmaktadır.⁶⁴

Yangının uğursuzluk barındırdığı inancına Müslüman topluluklarında da rastlamak mümkündür. Sıbt, Sultan Tuğrul'un Bağdat'da olduğunu haber alan Fatımilerin Türk komutanı Arslan Besasiri'nin Vasıt'tan kaçmaya niyetlendiğini lâkin o sırada kendisine ait teknenin üzerine düşen bir ateşle yandığını görünce Büveyhi hükümdarı Celalüddöve'ye isyan eden (1036-1037) Hacı Faris Togan'ın topladığı teknelerden biri yandıktan 7 gün sonra öldürüldüğünü hatırladığını ve aynı akıbetin kendisini de beklediğini sandığını yazar.⁶⁵ Selçuklu Sultanı Mahmud da Bağdat'taki sarayı 515/1121-1122'de yanınca sarayı uğursuz bulur ve bu halde bırakıp tamir ettirmez. "Çünkü babası oradan bir fayda görmemiş üstelik içindeki pek çok mallar da yanmıştır". Bu felaketten bir hafta önce de İsfahan Camii bir Batini tarafından geceleyin yakılınca bundan ibret alan Sultan satışlardan vergi alma, mükus vergisini yeniden koyma kararından vazgeçer.⁶⁶ İlk vakada yangının kendisi değil saray uğursuzdur. İkincisinde ise yangın yalnızca uyarıcıdır. Fakat her ikisinde de uğursuzluk yangınla açığa çıkmıştır. Emir Timur da Çin'e sefer düzenlemek için Aksutat'dan ayrılıp Otrar'a geldiğinde Berdi Bek'in evine inmiş (14 Ocak 1405) fakat bu evde yangın çıkmış ve insanlar bunu kötü şansa yormuştur. Üstelik askerler gördükleri tuhaf rüyalar yüzünden korkuya kapılmıştır.⁶⁷ Bu olayın akabinde Timur vefat etmiştir. 1851'de, Osmanlı sultanı Abdülmecid günümüzdeki Beylerbeyi Sarayı'nın yerinde olan ahşap sarayda konakladığı bir gün burada bir yangın çıkmış ve bu tarihten itibaren bu saray uğursuz olduğu gerekçesiyle kullanılmamıştır.⁶⁸

Memlûkler döneminde Kahire ve Dimaşk birçok irili ufaklı yangına teslim olmuştur.⁶⁹ Ne var ki Memlûk tarihçilerinin kaleminde bunlardan yalnızca bir ikisi gelecekte olacak olumsuzlukların ipuçları arasında yerini almıştır. Örneğin, Sultan el-Eşref Şaban'ın Kal'atu'l-Cebel'in alt taraflarında yaptırdığı medresenin deposunda 15 Ramazan 778/26 Ocak 1377'te düşen bir yıldırım yüzünden çıkan yangın Sultan'ın öleceğinin işareti sayılmıştır. Günlerce süren yangında pek çok kumaş, silah ve yapı aletleri telef olmuştur. Sultan bu yangından kırk gün sonra öldürülmüştür. Medrese ise Ferec tarafından tamamen yıkılincaya kadar bu halde kalmıştır.⁷⁰ Sultan Hoşkadem'in sonunun yaklaşması da bir yangınla bağdaştırılmıştır. Receb 871/Şubat-Mart 1467'de adet olduğu üzere Kahire'de Hac mahmelinin dolaştırılması esnasında Sultan Remle'de kutlama ateşi

⁶¹Tülay Yürekli, "Orta Çağ'da Müslüman Türk Devlet Adamlarının Rüyaları", *Tarih Araştırmaları* 43/76 (2024), 170-171.

⁶²Talat Tekin, *İrk Bitig*, (Ankara: TDK, 2013), 28.

⁶³İrfan Türker Yiğit, *Erken Dönem Avar Tarihi ve Maddi Kültürü (558-586)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi 2023), 126.

⁶⁴N. A. Alekseyev, *Ranniye Formı Religii Tyurkoyazıcnih Narodov Sibiri*, (Novosibirsk: Nauka 1980), 255.

⁶⁵Ali Sevim, *Mir'âtü'l-Zamân fî Târîhi'l-âyân'da Selçuklular*, (Ankara TTK: 2011), 70.

⁶⁶İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fî't-Târih*, X, çev. Abdülkerim Özeydin, 470.

⁶⁷Şerefüddin Ali Yezdî. *Emir Timur (Zafername)*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge, 2013), 445.

⁶⁸Kemal Kahraman, "Üsküdar'ın kayıp sarayları". *Millî Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 17 (2019), 114.

⁶⁹Tülay Yürekli, "Memlûk Tarihçilerine Göre Bahrî Memlûkler Döneminde Dimaşk'ta Yangınlar", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2024), 145-160; Tülay Yürekli, "Memlûk Tarihçilerine Göre Burcî Memlûkler Döneminde Dimaşk'ta Yangınlar", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/12 (2024), 435-454.

⁷⁰Makrizî, *es-Sülûk*, V, 7; İbn İyâs, *Bedâ'iz-zuhûr*, I-2, 170; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylül-emel*, II, 115.

yaktıktan sonra atılan ateş oklarından biri kaleye yönelmiş ve istabilin çatısına düşerek yakmıştır.⁷¹ Sultan Kansu Gavri zamanında yaşanan ufak çaplı iki yangından da olumsuz neticelere varılmıştır. 23 Rebiülahir/28 Haziran 1513'te sanatkârlardan bir grup barut ölçmek için zerdehanede uğraşırken baruttan dolayı tavan yanmış ve sanatkârlardan üç kişi yanarak ölmüştür. Bu yangın uzun süre gözündeki hastalıktan muzdarip olan Sultan'ın üzerine bir mesaj olarak algılanmıştır. İbn İyâs bunun akabinde halk arasında Sultan'ın tahtı oğluna bırakacağı söylentilerinin çıktığını kaydeder.⁷² 922 Rebiülahir/Mayıs-Haziran 1516'da da bu defa Sultanın Ridaniyye'deki otağının bir tarafı yanmıştır. İbn İyâs *"fakat bu durum kötüye yorulmamıştır"*⁷³ der ve ardından Osmanlılarla girişilen savaştan ve Sultan'ın da savaşta öldürüldüğünü anlatır.

Memlûk kaynaklarında yapıların yıkılmasından, bir parçasının düşmesinden ve ölüme sebebiyet veren kazalardan söz edilmesine⁷⁴ rağmen bunlardan çok azına gelecekle ilgili ipucu görevi verilmiştir. Örneğin Sultan en-Nasır Hasan b. En-Nasır Muhammed'in ölümünün yaklaştığı Sultan Hasan Medresesi'nin minarelerinden biri düşmesinden (762/1360-1361) anlaşılır. Bu vehim kazada minarenin oradaki mektebin üzerine düşmesi neticesinde mektepteki üç yüz yetim çocuk ile başka insanlar ölür. Bu olaydan 33 gün sonra da Sultan öldürülür.⁷⁵ Atabeg Yelbay'ın cülus günü saray kapısının düşmesi de tahtta kısa süre kalacağını gösterir. Sultan Kayıtbay'ın başına gelecek bir kaza da Rebiülevvel 891/Mart-Nisan 1486'da Kale Camii'nin minaresi üzerinde kandillerin asıldığı tahta sarinin düşmesinden sezilir. Sultan daha sonra inatçı bir ata biner ve dizginle atı sıkıştırınca şahlanarak üstüne devrilir ve bacağı kırılır.⁷⁶

1.1.7. Doğa Olayları

Memlûk tarihçileri çeşitli doğa olaylarını daha sonra ortaya çıkacak musibetlere bir ön hazırlık tarzında verirler. Bunun için depremlerden, Güneş ve Ay tutulmalarından, Kuyruklu Yıldız'ın görünmesinden ve hava durumundaki değişikliklerden istifade ederler.

Memlûkler döneminde Kahire büyük küçük depremlere sahne olmuştur.⁷⁷ Buna rağmen kaynaklarda bunların her biri için mesaj temelinde tahmin yürütülmemiştir. Bununla birlikte İbn İyâs hafif şiddetteki bir iki depremin mesaj taşıdığından söz eder. Ona göre, Safer 904/Eylül-Ekim 1498'de Kahire'de meydana gelen hafif sarsıntı en-Nâsır Muhammed b. Kayıtbay'ın öleceğinin, 20 Muharrem 919/28 Mart 1513'te Paskalya günündeki peş peşe yaşanan üç sarsıntı da Kansu Gavri'nin saltanatında başlayacak vebanın işaretleridir. Bu sarsıntılar halkın sıkıntı çektiği anlarda yaşanır. İlk sarsıntı, halkın Sultan'ın emriyle Kahire'deki çarşı ve

⁷¹İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, II, 447.

⁷²İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, IV, 314 (Çev 315).

⁷³İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, V, 46.

⁷⁴Ramazan 832/Haziran-Temmuz 1439'da Kahire'de bir yapının çocuklara ait mektebin üstüne düşmesi sonucu 12'si ölmüş, 9'u yaralanmıştır. İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, II, 125. 8 Muharrem 849/16 Nisan 1445'de Cuma gecesi Kahire'de Rakîk Çarşısı'nın yakınlarındaki Fahriyye el-Kadîme Medresesi'nin minaresi, yanındaki otele ve birkaç mekânın üstüne devrilmiş çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Olay araştırılmış, medresenin nazırı suçlu bulunarak ikiye bölünmesine karar verilmiş ise de Devadar-ı kebir İnal el-Alâî şefaati olunca bu karardan vazgeçilmiştir. Sultan pek çok hakareten sonra yapının imarı için nazırını büyük bir meblağı ödemekle sorumlu kılmış ve Şafii kadıyı da görevinden azletmiştir. İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle*, I, 16. 15 Şaban 856/31 Ağustos 1452'de, Nil'in suları yükselince Bahr Munca bendinin açılmasına karar verilmiş, devlet adamları ve halk açılışı izlemek üzere oradaki köprüde beklerken bendin birkaç mekândan açılmasıyla köprü sular altında kalmış ve oradakilerin hepsi ölmüştür. İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle*, I, 131. 17 Zilhicce 892/4 Aralık 1487'de Kale Camii'nin kubbesi mihrap ve minberin üstüne düşmüş, cami nevvabı ve oğlu ölmüştür. Kale bununla sarsılmış, Sultan Kayıtbay yürüyerek Cami'ye gitmiş ve teftiş etmiştir. Sultan daha sonra buradaki türbelerin taşınmasını istemiş ve ardından kubbe ve diğer yerlerin yapımına başlanılmıştır. İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, III, 245. 899/1493-1494'de Kayıtbay zamanında Mukattem dağında bir grup taşçı göçük altında kalarak ölmüştür. Enkaz altında molozları taşıyan eşekler de telef olmuştur. İbn İyâs *Bedâ'i'z-zuhûr*, III, 305. 10 Muharrem 911/13 Haziran günü Meşhedü'l-Hüseynî'nin bir kısmı çökmüş, enkaz altında kalan 20 kişi ölmüştür İbn İyâs *Bedâ'i'z-zuhûr*, IV, 80 (Çev 99).

⁷⁵İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, 1-1 575; Makrîzî, *es-Sülûk*, IV, 252; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylül'-emel*, I, 327; Kortantamer, "Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-'Acâib ve'l-Garâib", 79.

⁷⁶İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, III, 226-227; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylül'-emel*, VIII, 21.

⁷⁷Örneğin Recep 825'teki deprem birçok evin yıkılmasına yol açmıştır. İbn İyâs *Bedâ'i'z-zuhûr*, II, 83. Şaban 828/Haziran-Temmuz 1425, Rebiülahir 838/Kasım-Aralık 1434, 896 Cemadiulahira/Nisan-Mayıs 1491, 27 Zilhicce 905 /24 Temmuz 1500, 30 Muharrem 914 /31 Mayıs 1508, Zilhicce 914/ Mart Nisan 1509 Kahire'de hafif şiddetli depremler yaşanmıştır. İbn İyâs *Bedâ'i'z-zuhûr*, II, 99, 161; III 281, 282; III 443; IV, 132 (Çev150), 148 (Çev 1 669), 207.

caddelerdeki dükkânları pek çok masraf ederek meşakkatle beyaza boyayıp dumanla süslerken hissedilir.⁷⁸ İkinci sarsıntı ise Sultan'ın Hristiyanlara uyguladığı ağır vergiler, müsadereler ve baskılar esnasında vuku bulur.⁷⁹ İbn İyâs bu kayıtlarla haksız tutumların cezasız kalmayacağı izlenimini deprem üzerinden yaratmayı amaçlamış hissini uyandırmaktadır. Öte yandan toplum nazarında haksız uygulamalar gerçekten de musibetlerin kaynağıdır. Kaynaklarda Sultan Çakmak döneminde, kimya sanatını bildiğini iddia eden bir şahısın zındık ilan edilerek haksız yere boynu vurulunca (Muharrem 853/Şubat-Mart 1449) halk vebanın, pahalılığın ve başka felaketlerin başlayacağına inandığından bahsedilir.⁸⁰

Memlûk kaynaklarında hava durumundaki değişiklikler de türlü belaların habercisidir. Sultan Çakmak tahta çıktığı (19 Rebiülevvel 842/9 Eylül 1438) Çarşamba günü başlayan ve Perşembe'ye kadar devam eden şiddetli fırtına⁸¹ ile Rebiülahir 922/Nisan-Mayıs 1516'da üç gün boyunca görülmemiş bir şekilde yağan yağmur, peşinden çıkan fırtına ve gökyüzünün gün batımına doğru sararması ülkede kopacak karışıklığın emareleri olarak kaydedilmiştir.⁸²

Güneş ve Ay tutulmaları ile Kuyruklu Yıldız'ın görünmesi de benzer olaylara tevîl edilmiştir. Ancak bu doğa olaylarından çıkarım yapmak müneccimlerin görevidir. Memlûklerde Güneş tutulmasının ne zaman ve nerede gerçekleşeceği önceden astronomlar tarafından hesaplanır, tutulma öncesi duyurular yapılır, halk oruç tutmaya davet edilir, başta Ezher Cami olmak üzere camilerde tutulma namazı kılınır, dualar edilirdi.⁸³ Sultan Çakmak'ın tahta geçtiği gün aniden güneş tutulduğu halde insanlar toplanıp güneş tutulma namazını kılmamışlar ve tutulma Suriye ve Güney Mısırdaki sultana karşı isyanların çıkacağı şeklinde açıklanmıştır. Bu iki bölgede daha sonra isyanlar çıkmıştır.⁸⁴ Yine, Ferec b. Berkûk zamanında Safer 802/Ekim 1399'daki Güneş tutulması başlayacak karışıklığın delili olarak görülmüştür.⁸⁵

Ay tutulmasından da ülkede çıkacak karışıklığa ve sultanın öleceğine dair tahminler yapılmıştır. Eldeki malzemeye göre tutulmalar genelde Safer ayında yaşanmıştır. 13 Şaban 801/20 Nisan 1399'daki ay tutulmasından Berkûk'un öleceği,⁸⁶ Safer 824/Şubat-Mart 1421'deki tutulmadan Sultan Muzaffer Ahmed b. Müeyyed Şeyh'in devletin son bulacağı,⁸⁷ Safer 825/ Ocak Şubat 1422'deki tutulmadan Muhammed b. Tatar'ın hükmünün sonlanacağı,⁸⁸ Kayıtbay'ın döneminde Safer 892/ Ocak-Şubat 1487'deki tutulmadan da yakında karışıklıkların başlayacağı hükmüne varılmıştır.⁸⁹

Kuyruklu Yıldız'a biçilen görev de aynıdır. Bu yıldızın görünmesiyle ya veba başlar ya artışa geçer ya da yakında hükümdar ölür. İbn İyâs'a göre Eşref Barsbay döneminde 833/1430 yılındaki vebanın yükselişe geçeceği Recep ayında Kuyruklu Yıldızın görünmesiyle anlaşılır.⁹⁰ Sultan el-Eşref İnal döneminde Mısır'da veba çıkacağının ve Kahire'de vuku bulacak büyük yangının habercisi de, İbn İyâs'ın Cemadilula 860/Nisan-

⁷⁸İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III, 399.

⁷⁹İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, IV, 297 (Çev 300-301).

⁸⁰İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle*, I, 41; İbn İyâs *Bedâi'z-zuhûr*, II, 271.

⁸¹Makrîzî, *es-Sülûk*, VII, 384.

⁸²Makrîzî, *es-Sülûk*, VII, 384; İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, V, 48.

⁸³İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, 1-2, 791; II, 44, 138, 148, 265; III, 268, 282; IV, 295 (Çev 297-298); Makrîzî, *es-es-Sülûk*, VII, 270; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, III, 165-166; IV, 296, 357-358; V, 258.

⁸⁴İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 201; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, V, 56; Kortantamer, "Memlûklarda Lanet, Uğursuzluk ve Hakaret", 73.

⁸⁵İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, 1-2, 555; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, III, 32.

⁸⁶İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, 1 /2, 521.

⁸⁷İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 66; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, IV, 82.

⁸⁸İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 78; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, IV, 107.

⁸⁹Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, VIII, 59.

⁹⁰İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 132-133.

Mayıs 1456'da görünen ve üç sene gökyüzünde kaldığını iddia ettiği Kuyruklu Yıldızdır.⁹¹

1.1.8. Kıranlar ve Güneş'in Koç Burcuna Girişi

Gezegenlerin aynı burçta bir araya gelmesine kıran denilirdi. Kıranlar münecimler tarafından genellikle çıkacak karışıklıklara yorulurdu. Ramazan 855/Eylül-Ekim 1451'de oluşan kırıandan ez-Zahir Çakmak'ın hükümünün son bulacağı,⁹² Zilkade 889/Kasım-Aralık 1484'te Müşteri ve Zuhal'ın Akrep burcunda iki yüz altmış senedir oluşmamış bir kıran meydana getirmesinden de büyük bir karışıklığın yaşanacağı sonucuna varılmıştı.⁹³ Fakat ilk tutulmadan netice çıkmamıştır. İkinci tutulmanın hemen sonrasında ise İbn İyâs tarafından Osmanlılarla olan ilişkinin bozulması hakkında kayıtlar düşülmüştür. Yine İbn İyâs'a göre Safer 895/Kasım-Aralık 1489'da Merih ile Zuhal kıran oluşturunca soğuklar iyice artmış, hatta Cize taraflarına kar yağmış, fakir fukaradan pek çok kişi şiddetli soğuk yüzünden ölmüştür. Münecimler ayrıca bu kıranın yakında çıkacak bir karışıklığa delalet ettiğini söylemiştir.⁹⁴ İbn İyâs bunun akabinde Memlûklerin Osmanlılarla karşılaşmak için hazırlıklara başladıklarını anlatır. Rebiülahir 901/Aralık-Ocak 1495-1496'da Zuhal ile Merih'in, Balık burcunda oluşturduğu kırıandan da münecimler benzer bir sonuca ulaşmıştır.⁹⁵

Kaynaklarda Güneş'in burçlara girişi iyi ve kötü yorumlara açık olmakla birlikte Koç burcuna girmesi vebanın biteceğini düşündürmüştür. İbn İyâs, Kansu Gavri döneminde başlayan üçüncü veba salgınından bahsederken *"Bu onun zamanında üçüncü veba salgınıydı. Tuhaftır ki bu vebalar güneş koç burcuna girinceye, Nil nehri kabarınca kadar devam ediyordu"*⁹⁶ der.

1.1.9. Günler

Memlûklerde kimi günler de uğursuzdur. İbn İyâs, 6 Cemaziyelahir 921/18 Temmuz 1515'te Çarşamba günü şafii kadısı azledilip yerine Abdulkadir b. en-Nakib'in tayin edilmesini anlatırken onun uğursuz Çarşamba günü göreve atıldığını söyler.⁹⁷ Bir diğer uğursuz gün Şaban ayının üçüncü günü idi. İbn Tağrıberdî devâdâr-ı kebir İnal Alai'nin (el-Eşref İnal) Atabekü'l-asâkirliğe Şaban/Kasım ayının üçünde tayin edildiğini (849/1445) ve bu ayın üçüncü gününü uğursuz bulanlara bu bir cevaptır diyerek el-Eşref İnal'ın bu görevden sultanlık makamına yükseldiğinin altını çizer.⁹⁸ Tek günler de iyi karşılanmamıştır. Zilhicce 887/Ocak-Şubat 1483'te Kasım Şugaysa vezaret hilatı giydirilmek üzere ayın 21'inde Kale'ye çağırılmış ama o, tek günleri uğursuz bulduğu için bu işin ertelenmesini istemiştir.⁹⁹

Bir diğer uğursuz gün Nil'in bendlerinin kırılma günüdür. O gün çıkılacak seferin mağlubiyetle neticeleneceği farz edilmiştir. Rebiülahir 779/Ağustos-Eylül 1377 başlarında Cumartesi günü Sultan Alaaddin Ali ve Atabekü'l Asakir Aynabek'in Bilad-Şam seferine çıkışı Nil'in taşıdığı güne tesadüf edince bend kırılmış ve insanlar "kırılma günü" yola çıktığı için Aynabek'in "kırılacağını" konuşmuştur. İbn İyâs ve Malatî bu kaydın ardından Aynabek'in halka eziyet çektiğini ve herkesin onun zevalini istediğini belirtir.¹⁰⁰ Makrîzî ise doğrudan Aynebeg'in kırılma gününde sefere çıktığı için insanların bunu uğursuz bulduğunu kaydeder.¹⁰¹ İbn İyâs ve Malatî, bu hadiseden önce *"Çok yağmur yağdı. Mukattam dağından sel geldi. Şimşekler çıktı,*

⁹¹İbn İyâs *Bedâi'z-zuhûr*, II, 333.

⁹²İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire*, XV, 437; Abdülbâsıt el-Malâtî, *Neylül'-emel*, V, 342.

⁹³İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III, 212.

⁹⁴İbn İyâs *Bedâi'z-zuhûr*, III, 268.

⁹⁵İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III 318.

⁹⁶İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, IV, 302 (Çev 304-305).

⁹⁷İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, IV, 461 (Çev 445).

⁹⁸İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* XV, 369.

⁹⁹Abdülbâsıt Malâtî, *Neylül'-emel*, VII, 331.

¹⁰⁰İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, I-2, 208; Abdülbâsıt el-Malâtî, *Neylül'-emel*, II, 128.

¹⁰¹Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 32-33.

yıldırımlar düştü. İnsanlar bunu bir şeyin olacağına yordu”¹⁰² kaydını vererek Aynabek’in başına gelecekleri ima eden yukarıdaki kayıda bir nevi ön hazırlık yaparlar.

1.1.10. Matem Alametleri İle İlişkilendirilenler Uğursuzluk İşaretleri

Memlûk tarihçileri kimi devlet adamlarının başına gelecek olumsuzluklar ile beyaz renkli giysi giymeleri ve yersiz baş açmaları arasında bir bağlantı kurarlar. Her iki pratik te Memlûklerde matem alametlerinden-
dir.¹⁰³ İbn İyâs beyaz rengin uğursuzluğunu şu kaydıyla aktarır: “Şevval ayı Ramazan bayramına tesadüf etti (Şevval 905/Ekim-Kasım 1498) ve ez-Zâhir Kansu o gün yünü çıkarıp beyaz giyindi, sonra Bayram namazına çıktı. Boz kırtasi atına binmiş vaziyette idi. Atın eyeri sırsız beyaz gümüşlendi, Sultan’ın abası beyaz ipektendi, mahmuzları beyaz gümüş tekfitli idi. Hatta ayakkabısı (meşşâye) beyaz Burgalidendi, kalansüvası beyaz yündendi. Bu beyazlık onun için bir işaretti. Bunun ardından kısa bir süre sonra tahttan indirildi”.¹⁰⁴ Sultan daha sonra İskenderiye’de hapsedilmiş ve öldürülmüştür. Makrîzî de Atabekü’l-Asâkir Korkmas’ın yakalanıp hapsedileceğini anlatırken matem ve tahkir alametlerinden biri olan baş açma geleneğini ortaya sürer. Sultan olma hayali kuran Korkmas henüz tahta oturan Sultan Çakmak’ı tahttan indirmek için Memlûklerle birlikte isyan eder (Rebiülahir 842/Eylül 1438). İsyan sürerken evinden dışarı çıktığında dışarıdaki kalabalığın tahttan indirilen Sultan Aziz için dua ettiklerini duyar ve hayal kırıklığıyla Babü’z-zuveyle’nin dışında halkın önünde başını açar, Remîle denilen yerde durduğunda da omzundan kalkanı düşer. “Tecrübe sahipleri bu işaretlerden Korkmas’ın işinin yakında son bulacağını anlar”. Korkmas vuku bulan çarpışmalarda yaralanır ve nihayetinde yakalanarak İskenderiye’ye hapse gönderilir.¹⁰⁵

1.1.11. Mutluluğun Tam Olması

Kaynaklara göre mutluluğun doruğa ulaşması da iyi değildi. Tam anlamıyla mutlu olmak, büyük bir kederin başlayacağını işareti idi. Eşref Barsbay, ezeli rakibi Canı Beg Sufi’nin öldürülmesiyle (Rebiülahir 841/Ekim 1437) o kadar mutlu olur ki “halk Sultan’ın mutluluğunun tam olduğunu konuşur”¹⁰⁶ ve Sultan bir süre sonra vefat eder. Fakat kaynaklar Sultan’ın öleceğini delillendiren başka hadiseler de başvurur. Öleceğine ilişkin çeşitli rüyalar görür.¹⁰⁷ Cemadiula 841/Ekim Kasım 1437 tarihinde ava çıkar, günlerce av bulamaz.¹⁰⁸ Burada kısaca temas etmek gerekir ki Memlûklerde avın kolaylıkla yapılması ise iyiye işarettir. I.Baybars, Kerek’i almak üzere Kudüs’ten hareket ettikten sonra yolda toy kuşlarıyla karşılaşmış ve yanındakilerin bunları elle yakalamaları Kerek’in alınacağına yorulmuştur.¹⁰⁹ İrk Bitig’de de “Hanın ordusu ava çıkmış. Çember içine bir erkek karaca girmiş. Onu elleriyle tutmuşlar. Hanın bütün sıradan askerleri seviniyor” denilerek bu yöntemle avın yakalanması iyiye yorulmuştur.¹¹⁰ Orhun Kitabelerinde Kültigin’in de savaş sırasında Türgiş Kağanı’nın vezirini ve Ong valinin akrabasını elle tuttuğu yazılıdır.¹¹¹

Sultan Eşref İnal’ın da ölümünün yaklaştığı Eşref Barsbay gibi mutluluğunun tam olmasıyla açığa çıkar. İbn İyâs bunu şöyle anlatır: “Rebiülahir 865 /Ocak-Şubat 1461’de oğlu Atabeg Ahmed Serhat’ten geldi. Kahire onun için süslenmişti, görülmeye değer bir gündü. Kale’den alayla indi ve insanlar Sultan’ın mutluluğunun

¹⁰²İbn İyâs *Bedâi’z-zuhûr*, 1/2, 206; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû’l-emel*, II, 127.

¹⁰³Yürekli, “Memlûklerde Matem Geleneği”, 234, 235.

¹⁰⁴İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, III, 432-433.

¹⁰⁵Makrîzî, *es-Sûlûk*, VII, 385.

¹⁰⁶İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü’z-zâhire*, XV, 87; İbn İyâs, *Bedâi’z-zuhûr*, II, 179.

¹⁰⁷Yürekli, “Orta Çağ’da Müslüman Türk Devlet Adamlarının Rüyaları”, 171.

¹⁰⁸Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû’l-emel*, V, 14.

¹⁰⁹Ramazan Şeşen, *Haçlılar ve Moğollar Önünde Sultan Baybars*, (İstanbul: Yeditepe, 2021), 47.

¹¹⁰Jean-Paul Roux, *Orta Asya’da Bitkiler ve Hayvanlar*, 110.

¹¹¹Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1970), 21, 23.

tam olduğunu konuşurlar. Sultan bunun akabinde öldü.¹¹² Sultan'ın ölümünden sonra yerine Ahmed geçer. Ahmed'in de tahtından olacağı henüz tahtta geçmeden belli olur; babasına kavuştuğu gün onun da mutluluğu tamdır. Tahta geçtikten sonra ise Ay tutulur ve böylece akıbeti kesinlik kazanır. Sultan daha sonra yaşanan mücadelelerde yakalanıp İskenderiye'de hapsedilir.¹¹³

Buraya kadar konu edilenlerden başka, istenmeyen hadiselerin ipuçlarını taşıyan başka durumlar da söz konusudur. İbn İyâs, Hama hâkimi Özdemir'i öldüren Seyf Emir Âl Fadl'la savaşmak için Emir Yeşbek ed-Devâdârî'nin önemli emirlerle ve çok sayıda askerle yola çıktığını (Rebiülevvel 885/Mayıs-Haziran 1480) ve insanların "Bunlar seyfe gidecek" yani kılıca gideceklerini konuştuğunu¹¹⁴ yazarak bunun ona bir işaret olduğuna dikkat çekerler. Ardında da Yeşbek'in üstündeki solgunluğun onun bir daha Mısır'a dönemeyeceğine yorulduğunu söylerler. Ve öyle de olur.¹¹⁵ Buradaki düşüncenin işletildiği bir diğer örnek te İbn İyâs'ın Atabeg Mintaş'ın Zilhicce 791/Kasım-Aralık 1389'da Berkûk'a karşı Şam seferine hazırlıklarını anlatırken geçer. Mintaş Kahire'de değirmen atlarının tamamını aldığı için un öğütülemez ve çarşılarında ekmek bulunamaz. Berkûk'un Memlûklerinden bir grubu yakalayıp hapseder ve Ferec Kapısı'nı kapatır. İbn İyâs, bu ikinci tutumunu "bu ona bir işaretti" diyerek kehanetvari bir boyuta çeker.¹¹⁶ Müellif'in bununla neyi ifade ettiği muğlaktır. Bununla beraber müellif Türkçe Kurtuluş Kapısı anlamına gelen Ferec Kapısı'nın anlamından yararlanarak Mintaş'ın başına geleceklere gönderme yapmak istemiş olabilir fikri öne sürülebilir. Mısır ordusunun akıbetini gösteren delilleri bununla da bitmez; Sultan Zeyneddin Hacı, Cuma günü büyük bir alayla Ridaniyye'ye indikten sonra el-Askerşâ'ya hareket eder ve buraya ulaştığında atıyla düşer. Askerler bunu zafer elde edilemeyeceğine yorar. Berkûk'la karşılaşan ordu yenilir, Sultan da yerini Berkûk'a bırakır.¹¹⁷

Son örneğimiz ise Kayıtbay döneminde vuku bulur. Recep 873/1469 Ocak-Şubat ayında askere nafaka dağıtıldıktan sonra devcilerin nafakası dağıtılmaya başlandığında bir devci develeri meydana sürer. Bir anda Babü'l-Meydan kalabalıklaşır ve bir saatte 300 deve ölür. Bu kayıp askerin nusretinin yok olacağının işareti sayılır. Üstelik bu tarih vebanın Kahire'de başlangıcı olarak belirtilir.¹¹⁸

2. Kişinin Uğurlu veya Uğursuz Oluşu

Eski Türklerde kişilerden kaynaklanan uğur/uğursuzluk inancı mevcuttu. Ögel, kültürümüzde hala geçerliliğini koruyan ayağın uğurlu-uğursuz gelmesi anlayışının eski inanç sistemimize dayandığına değinir.¹¹⁹ Bu anlayışa Dede Korkut hikâyelerinde de rastlıyoruz. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı'nda Seyrek'in ağabeyini kurtarmak için yola çıkışını eşi bu aileye gelin olarak girişine yani ayağının uğursuzluğuna dayandırarak "Ayağı uğursuz gelin diyeceklerine, hayâsız gelin desinler" der.¹²⁰ Sultan Celaledin Harizmşah'ın Ahlat kuşatmasının sonlarına doğru Erzurum hakimi Cihanşah b. Tuğrul af dilemek gayesiyle Sultan'a geldiği gün Sultan'ın sağ yanına geçtiğinde otağın direkleri ve bağları çözümlü yıkılır ve halk bunu iki hükümdarın uğursuzluğuna bağlar.¹²¹

¹¹²İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, II, 365.

¹¹³Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, VI, 98, 99, 100, 114.

¹¹⁴İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, III 165.

¹¹⁵İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, III 167; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel* VII, 258.

¹¹⁶İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, 1-2, 420-421.

¹¹⁷Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 268; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 365; İbn İyâs *Bedâ'i'z-zuhûr*, 1-2, 422.

¹¹⁸İbn İyâs, *Bedâ'i'z-zuhûr*, III, 28; Abdülbâsit el-Malâtî, *Neylû'l-emel*, VI, 362.

¹¹⁹Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, (İstanbul: Ötüken, 2016), 211.

¹²⁰Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (İstanbul: MEB, 1971), 208-209.

¹²¹Nesevî, *Siretu Celaledin Mengüberti, Celâlüttin Harezemşah*, çev. Necip Asım, (İstanbul: İstanbul Devlet Matbası Yayınları, 1934), 117.

Memlûk kaynaklarında hükümdarla bağdaştırılan uğur ya da uğursuzluk konulu kayıtlar Nil'deki yükselmeler, düşmeler ve yağmurla ilişkilendirilerek yansıtılmıştır. Türklerde yağmur kutludur ve kutlular üzerine yağar.¹²² Yağmur Moğollarda da uğurludur. Kaşanî, İlhanlı hükümdarı Olcayto'nun doğumuyla uzun süren kuraklığın son bulduğunu ve yağmurun yağmasını onun doğumunun uğurlu oluşuna bağladıklarını yazar.¹²³

Memlûklerde Nil Nehri'ndeki yükseliş toplumun bütün yaşantısına olumlu açıdan etkilendiğinden sevinçle karşılanmıştır. Hatta bu yükseliş şayet yılın ilk gününde gerçekleşirse halk o yılın mübarek bir sene olacağına inanılmıştır.¹²⁴ Kaynaklarda, inanç temelinde, Nil Nehri'nin seviyesini belirleyen unsurlardan birinin hükümdar kaynaklı uğur ya da uğursuzluk olduğunu söylemiştik. İbn Tağrîberdî'ye göre Memlûk Sultanı Ketboğa o kadar uğursuzdu ki tahta geçtiği günün gecesinde, o sene 16 zıra olan Nil'in seviyesi birden bire düşmüş ve ardından büyük pahalılık meydana gelmiş idi.¹²⁵ Sultan Laçın'ın gelişi ise uğurlu idi. Zira geciken yağmur onun tahta geçtiği sene gelmişti.¹²⁶ En-Nâsır Muhammed'den sonra yerine geçen II. Baybars el-Çaşnigir de uğursuzlar arasında idi. Sultan ilan edilmesine rağmen insanların sevgisini kazanamamış, Mısır halkı Nil'deki yüksekliğinin durmasını ve fiyatların artmasını Sultan'dan kaynaklı bir uğursuzluktan doğduğuna inanmıştır. Bu yüzden, kısa bir süre sonra Suriye'de bulunan en-Nâsır tekrar tahta çıkmak için Mısır'a gelince askerler ve halk tarafından sevgiyle karşılanmıştır.¹²⁷ Baybars el-Mansûri, en-Nâsır'ın yerine Çaşnigir'in gelişinden söz ederken Ketboğa'nın ve Çaşnigir'in uğursuzluğunu, en-Nâsır'ın da uğurlu oluşunu "709-Haziran 1309-Mayıs 1310-. Bu yılda Ketboğa zamanında olduğu gibi Nil yine çekildi. Herkes bunu el-Melik en-Nâsır'ın gitmesine bağlıyordu. "Onun gidişi ilk olarak ölümlere ve hayat pahalılığına sebep oldu. İkincisi de bela ve musibet getirdi" sözleriyle anlatır.¹²⁸ Çaşnigir'in uğursuzluğu, en-Nâsır Muhammed'in uğurlu oluşu halk arasında dolaşan bir şarkıya da konu olmuştur. Halk, Baybars'ın lakabı Rükneddin'i Rekîn, naip Salar'a taktıkları Dukn (Köse) lakabını Dakîn şeklinde söyleyerek "Sultanımız Rekîn ve naibimiz Dakîn, su bize nerden gelecek, bize Topal'dan (en-Nâsır Muhammed) diye cevap veriyorlar, su geliyor ve akıyor" mısralarını dillerine dolamış idi. Halk arasında yayılan bu sözler Baybars'a ulaşınca avamdan bir grubun yakalanarak dövülmelerini emretmiş, halk da bundan ötürü kendisinden nefret etmiştir.¹²⁹ Sultan Berkûk'un da cülusu esnasında yağın yağmur uğurlu bulunmuştur.¹³⁰ El-Muavyed Şeyh, Recep 823/Temmuz-Ağustos 1420'de, ağrıyan bacağına ve oğlunun ölmüş olmasına rağmen Nil'de yüzmüş, o günün sabahında Nil 30 parmak yükselince halk bunu Sultan'ın uğurlu oluşuna yormuştur.¹³¹ Makrîzî de Sultan Çakmak'ın tahta çıktığı Çarşamba günü başlayan ve Perşembe'ye kadar devam eden şiddetli fırtınanın yakında kopacak karışıklığa, ardından gelen vakitsiz hafif yağmurun da Nil'in seviyesini düşüreceğine tekabül ettiğini söyledikten sonra insanların korktuklarını ve o gün Nil'in suyunun azaldığını söyler.¹³² İbn İyâs da 7 Cemaziyelevvel 918/21 Temmuz 1512'de Kansu Gavri'nin Mikyas'a gittiği Çarşamba gününün gecesinde Nil sularının bir defada 21 parmak yükselişinin Sultan'ın uğurundan kaynaklandığını kaydeder.¹³³

¹²² Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, 211.

¹²³ Derya Örs, *Tarih-i Olcaytu, İnceleme ve Çeviri* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992), 60.

¹²⁴ İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III, 61.

¹²⁵ İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VIII, 68.

¹²⁶ İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VIII, 108.

¹²⁷ İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VIII, 282, 243,244; Kortantamer, "Memlûklarda Lanet, Uğursuzluk ve Hakaret", 73.

¹²⁸ Baybars el-Mansuri. *Et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, çev. Hüseyin Polat, (Ankara: TTK 2016), 179.

¹²⁹ Hayât Nâsir el-Haccî, *Ahvâlü'l-'Amme fi Hükmî'l-Memâlîk*, (Kuveyt 1994), 190.

¹³⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 142; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 222; İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, I/2, 318, 319; Abdülbâst el-Malâtî, *Neylül-emel*, II, 195.

¹³¹ İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 54.

¹³² Makrîzî, *es-Sülûk*, VII, 384.

¹³³ İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, IV, 271 (Çev 275).

Sultan en-Nâsir Muhammed b. Kayıtbay'la evlenen (904 Rebiülevvel/ Eylül-Ekim 1498) Safed naibi Devâ-dâr Akberdi'nin kardeşi Mısır Bay'ın da ayağı uğursuzdur. Annesinin itirazlarına rağmen bu kadınla evlenen Sultan evlendikten bir ay sonra suikaste kurban gitmiştir.¹³⁴

3. Teberrüklenme

Teberrüklenme bir şey vâsıtasıyla bereket ve feyze nâil olmak, bereket, uğur istemek demektir. Bazen bu araç saygı duyulan bir şahsa özgü bir eşya idi. Bu şahsın ölü veya hayatta olmasının önemi yoktu. Kutadgu Bilig'de hükümdara Ögdilmiş'in kardeşinden kalan çanak ve değneği almasının tavsiye edildiği ve hükümdarın hem bu hem de öteki dünyada uğur getirmesi için değneği aldığı yazar.¹³⁵ Tuğrul Bey, Besasiri tehdidine son verdikten sonra, ordusu ile Hemedan'a girerken devrin evliyâsından Baba Tahir ve Baba Cafer ile karşılaşmış, Baba Tahir abdest aldığı kırık ibriğinin kapağını parmağından çıkarıp Tuğrul'un parmağına takmış ve Sultan bu halkayı, daima uğurlu bir muska niyetine taşımış ve savaşlarda parmağına takmıştır.¹³⁶ Bir şeyi uğurlu sayma yalnızca Türklere has değildi. Selçuklu ordusu Besasiri tehlikesini bertaraf ettikten sonra Halife, Tuğrul Bey'e bir kılıç kuşatmıştı ki bu kılıcı uğur kabul ediyordu.¹³⁷ Kadı Burhaneddin Ahmed de hürmet ettiği Şeyh Kutlu Şir'in mezarından aldığı toprağı, teberrük amacıyla, kesesinde taşırdı.¹³⁸ Memlûk döneminin tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı âlimi Celâleddin es-Süyûtî vefat edince (9 Cemaziyelevvel 911/8 Ekim 1505)- Karafe Kapısı dışındaki Kavsûn Hankah'ı civarında defnedilmiş ve rivayete göre cenazesini yıkayan kişi gömleğini ve külâhını almış, bir başkası da teberrüklenmek için o kişiden para karşılığı bu gömlek ve külâhı satın almış idi.¹³⁹

Türkler büyük, etkileyici, hayranlık uyandırıcı, müstahkem yapılar gördüklerinde bunlara ellerini sürer sonra da ellerini göğüslerine omuzlarına sürmek yoluyla bu gücü bedenlerine aktarır yani uğur alırlar; teberrüklenirlerdi. Sultan Alpslan Halep üzerine yürürken Amid'e geldiğinde şehir surlarının hayranlık uyandıracak kadar sağlamlığından etkilenmiş ve teberrüklenmek niyetiyle ellerini surlara sürdükten sonra göğsüne sürmüştür.¹⁴⁰ Sultan Melikşah'ın 17 Muharrem 480 /24 Nisan 1087'de halifeyi ziyaretinde dayısı Aytekin de her iki yüzünü, teberrüklenmek için sarayın köşelerine sürmüştür.¹⁴¹

Türklerde büyük şahısların mezarına eşük denilen örtü örtüldükten sonra parçalanarak yoksullara dağıtılmıştır ki¹⁴² bunun arkasındaki düşünce de muhtemelen yoksulların bu yolla teberrüklenmesini sağlamak idi. Memlûk Sultanı Laçın de emirlerine teberrüklenmeleri maksadıyla kadısı için yaydığı mendilini parçalayarak dağıtmıştır. Daha iyi anlaşılması açısından hadisenin ayrıntılarını Makrîzî'ye dayanarak özetleyebiliriz. Emir Mengütemür ile kadının arası bir tüccarın varislerinin tespiti hususunda arası açılır. Bütün girişimlere rağmen ikilinin araları düzelmez. Mevzu Sultan'a bildirilince Mengütemür'e kızar. Bu arada kadı da ikna çabaları neticesinde Kale'ye çıkar. Sultan onu karşılar, mertebesine oturması için rica eder ve altı ipek üstü keten halka şeklindeki mendilini Kadı'nın oturacağı yere yayar. Sultan Kadı'yla Mengütemür'ün arasını bulmaya çalışır lakin fayda etmez. Kadı kendisine işaret edilen yere oturmaz ve oradan ayrılır. Bunun üzerine

¹³⁴İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, III, 399.

¹³⁵Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, çev. Muzafer Tunçel, (Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019), 487.

¹³⁶Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, (İstanbul: Ötüken, 2014), 109.

¹³⁷Bündârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, (Ankara: TTK, 1943), 16.

¹³⁸Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev.Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990), 173.

¹³⁹İbn İyâs *Bedâi'z-zuhûr*, IV, 83 (Çev 102).

¹⁴⁰İbnül Esîr, *el-Kâmil*, X, 71.

¹⁴¹Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 82.

¹⁴²Yürekli, "Memlûklerde Matem Geleneği", 229.

Sultan mendili parça parça eder ve yanlarında bulundurarak uğur almaları için oradaki emirlere dağıtır.¹⁴³ En-Nasır Muhammed b. Kalavun'un Kâtibü's-sırrı Kadi Muhyiddin b. Fazlullah da Sultan'ın tevkisini aldıktan sonra tevkinin sunulduğu nesnenin altındaki kumaşı alır ve tevkiden saçılan parçacıkları toplar, "bu kum uğur getirir ondan bir şey atmayın derdi ve bir şey yazarken onun üstüne bu kumdan serperdi".¹⁴⁴

Memlûklerde de kimi sultanlar saygı ve hürmet gösterdiği âlimlerin naaşlarını teberrüklenme maksadıyla kendi türbelerine veya türbelerinin yanına defnettirmiştir. Sultan el-Eşref İnal, dönemin âlimlerinden eş-Şeyh es-Sâlih Seyyidi Muhammed el-Mağribi el-Meczub vefat edince (Cemadiulahira 859/Mayıs Haziran 1455) teberrüklen nâaşını kendi türbesinin yanına defnetmiştir.¹⁴⁵ Sultan Hoşkadem de yaklaşık kırk sene Hanefî kadılığını elinde tutan, el-Müyyedi Camii'nin meşihatini yürüten, ilm-i nefste mühim kitaplar yazan ed-Deyrî el-Hanefî¹⁴⁶ vefat edince (Rebiülevvel 867/Kasım-Aralık 1462) teberrüklenmek maksadıyla kendi türbesine defnettirmiştir.¹⁴⁷

Peygamber emanetlerinden de uğur alınırdı. Kuraklık vakitlerinde yağmur duasına çıkıldığında bu emanetler baş üstünde taşınırdı. 806/ 1403'teki kuraklıkta Şeyhü'l-İslam Celaleddin Peygamber emanetlerini başının üstünde taşıyarak dua etmiş ve ardından Nil'in yükseldiği haberi gelmiş idi (13 Rebiülevvel 806/30 Eylül 1403).¹⁴⁸

Memlûklerde lakapların uğurlu olanlarının alınmasına özen gösterilmiştir. Verilecek lakabın daha önceki sahiplerinin yaşam ve saltanat süreleri dikkate alınmıştır. Bu anlayış diğer Türk hanedanlarında da yürürlüktedir. Harezmsah Sultan Muhammed'e ikinci İskender lâkabı verilince beğenmemiş ve "Sultan Sancar'ın saltanat süresi uzundu. Eğer bana uğurlu bir ad verilmek isteniyorsa Sultan Sancar adı verilsin" diye emretmiş ve bunun nedenle onu, Sultan Sancar olarak da anmışlardır.¹⁴⁹ Memlûk Sultanı Baybars da tahta geçince Kâhir lakabını almış daha sonra bu lakabı bırakıp Zâhir lakabını seçmiştir. Çünkü Kâhir lakabını kullanan halife Kâhir b. Mutad tahtan indirilip gözlerine mil çekilmiş ve hükümdarlığı uzun sürmemiştir. Ayrıca bu lakaba sahip Zengi ailesinden İzzeddin Mesud da zehirlenip öldürülmüş idi.¹⁵⁰ Memlûklerde Türklerin uğurlu rakamı Dokuz'un şahıs adları arasında kullanıldığı göze çarpar ki bu da aynı düşüncenin bir ürünü idi.

Memlûklerde peygamberler ve sahabenin isimlerine saygı duyulduğu muhahhaktır. Fakat İbn Tağrıberdî, Yelbay ve yerine geçen (Cemadilula 872/Kasım-Aralık 1467) Temirboğa'nın tahtta oldukça kısa kalışlarını, bunların evladü'n-nas sınıfından olup peygamberlerin ve sahabenin adını taşıyanlardan iğrenmelerine ve bu gruba değil de yalnızca kendi öz adını taşıyanlara ihsanda bulunmalarına bağlar. Müellif bu bilginin hemen akabinde ilk gruptan birini kaynak göstererek bu yüzden Temürboğa'nın yakında hükmünün sona ereceğinin konuşulduğunu kaydeder. Ayrıca bu gruba takındığı tavırdan ötürü insanların Temirboğa'dan nefret ettiğini ve mülkünün son bulması için son güne kadar beddua ettiklerini belirtir.¹⁵¹ İbn Tağrıberdî her ne kadar doğrudan bir uğursuzluktan bahsetmese de isimlere duyulan tepki üzerinden bunu ima etmiş olabilir.

¹⁴³Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 293.

¹⁴⁴İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, I/I, 461.

¹⁴⁵İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 325.

¹⁴⁶Sa'ad b. Muhammed b. Abdullah b. Muflih İbn Ebi Bekr b Sa'ad el-Makdisi

¹⁴⁷İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, II, 401.

¹⁴⁸İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr*, 1-2, 682.

¹⁴⁹Cuveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, 302; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlr Devleti Tarihi*, (Ankara: TTK, 1984), 186.

¹⁵⁰İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, VII, 103-104; Ali Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1991), 199

¹⁵¹İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle*, III, 616.

Sonuç

Memlûk tarihçileri eserlerinde uğurlu-uğursuz hadiselerle değinmişlerdir. Fakat bunların doğruluğu çoğu kez kuşku uyandırıcıdır. Bizi bu düşünceye üç sebep sevk etmiştir. Birincisi bu tarz anlatılara yaşanacak felaketler ve beklenen olumsuzluklara uygun bir şekilde yer verilmesidir. Diğer bir ifadeyle âdeta bu anlatılar vasıta kılınarak muhtemel gelişmelere gönderme yapılmıştır. İkinci neden ise kimi uğursuzlukların aynı hükümdarlar temelinde verilmesidir. Sanki bütün uğursuzluklar elbirliği etmişçesine aynı hükümdarları bulur. Bunlar cülusunda ortaya çıkar ve kimi sultan için ölünceye veya tahttan indirilinceye kadar belli bir zaman aralığına dayanmaksızın devam eder. Üçüncü neden ise uğursuz addedilen bir durum farklı zamanlarda da tecrübe edildiği halde bunu anımsatacak bir bilgiye temas edilmemiştir. Daha açık bir ifadeyle onca yangına, kazalara, depreme rağmen yalnızca bir ikisine uğursuzluk görevi biçilmiştir. Yani ortada bir tutarsızlık söz konusudur. Bütün bunlarla birlikte Memlûk sınıfı ve halkın, Ortaçağ Müslüman toplumlarının geleceği öğrenme merakları ile tarihçilerin hem memlûk sınıfının hem de halkın bu yöndeki inançlarına yabancı olmadıkları hesaba katılırsa, pek çok olaya uğurlu ve uğursuz gözüyle baktıkları da muhakkaktır.

Memlûklerde uğursuzlukların temel konusu hükümdarlardır. Bunlar hükümdarın tahttan indirilmesi, hapsedilmesi ve ölümü ile alakalıdır. İkinci sırada toplumun can damarı olan Nil Nehri gelir.

Memlûk kaynaklarında verilen bilgilere göre uğursuz durumlar şunlardır:

Çetirin, sancağın ve tuğun kazaya uğraması. Çetirin üzerindeki kuşun düşüp kırılması. Mastabanın yerinden kaldırılması. Cülus merasiminde uygulanması gereken kuralların eksik yerine getirilmesi, sultanın atının ürkmesi, sultanın vakitsizce atından inmesi ve hızlı adımlarla yürümesi. Basılacak paralarda sultanın adının daire içine alınması. Aynı gün iki hutbenin okunması. Ölünün şehre şehir kapılarından sokulması. Narenciye'nin bollaşması. Kırınlar, Çarşamba günü, Şaban ayının üçüncü günü ve tek günler. Tam teknil beyaz renkli elbise giymek ve yersiz baş açmak. Sultanın avda avlayacak hayvan bulamaması. Güneş ve Ay tutulmaları. Kuyruklu yıldız. Kimi yapıların yıkılması veya yanması. Hava durumundaki ani değişiklikler. Yer sarsıntıları. Nil'in bentlerinin kırılma gününde sefere çıkılması. Mutluluğun tam olması. Köpek, karga, çekirge ve baykuş.

Memlûklerde yağmurun yağması ve yağmaması, Nil'in sularının yükselmesi ve düşmesi hükümdarın ayağının uğurlu veyahut uğursuz oluşuna mal edilmiştir.

Memlûk sultanları lakapların da uğurlu, uğursuz olduğunu göz önüne olarak ona göre seçim yapmıştır.

Teberrüklenme bağlamında kutsal emanetlere başvurulmuştur. Ayrıca kimi hükümdarın eşyalarından ve tevkisinden saçılan tozlardan da faydalanılmıştır. Kimi hükümdarların teberrük gayesiyle önde gelen âlimleri kendi kabrine veya kabrinin yanına defnettirdikleri de görülür.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Tülay Yürekli (Doç. Dr.)
Author Details	¹ Adnan Menderes, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Tarih Bölümü, Aydın, Türkiye 0000-0002-5529-7388 tulayyurekli@yahoo.com

Kaynakça | References

- Abdûlbâsîr el-Malatî. *Neylû'l-emel fî zeylî'd-düvel*. I-IX. Tahkik. Ömer Abdüsselam Tedmürî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2002.
- Aksarayî. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK, 2000.
- Aktan, Ali. "Sultan Kutuz ve Aynu-Calut Zaferî". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10 (1991): 181-201.
- Alekseyev, N.A. *Ranniye Formı Religii Tyurkoyazıçnıh Narodov Sibiri*. Novosibirsk, 1980.
- Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî. *Bezm u Rezm*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- Baybars el-Mansuri. *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fî'd-Devleti't-Turkiyye*. Çev. Hüseyin Polat. Ankara: TTK, 2016.
- Bündârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. Çev. Kıvameddin Burslan. Ankara: TTK, 1943.
- Cuveynî. *Tarih-i Cihan Gûşa*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK, 2013.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1971.
- Hayât Nâsir el-Haccî. *Ahvâlü'l-'Amme fî Hükmi'l-Memâlîk*. Kuveyt: 1994.
- İ. Hakkı, Uzunçarşılı. *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhâl*. Ankara: TTK, 1988.
- İbn Bibî. *El-Evami'rü'l-'Ala'yye Fî'l-Umuri'l-'Ala'yye*. I-II. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996.
- İbn Hacer Askânî, *İnbâü'l-gumr bi-ebnâil-umr*, I-IV, Tahkik. Hasan Habeşî, Lecnetü İhyai't-Türasi'l-İslami, Kahire 1969.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. 1-2. Çev. Süleyman Eserdağ. İstanbul: Dergah, Ekim 2009.
- İbn İyâs, *Bedâ'iz-zuhûr fî veķâii'd-duhûr*. I-V. Tahkik. Muhammed Mustafa. Kahire, el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-amme li'l-kitâb, 1982.
- İbn İyâs, *Bedâ'iz-zuhûr, Memlûk Devleti'nin Son yılları Kansu Gavri ve Osmanlılar*. Çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.
- İbn Tağrıberdî, *Extracts From Abûl-Mahâsin İbn Taghrî Birdî's Chronicle, Entitled Hawâdith ad-Duhûr Fî Madâ'l-'Ayyâm Wash-shuhûr*. I-IV. Edit. William Popper. California: University of California Press, 1931.
- İbn Tağrıberdî. *En-Nücûmu'z-Zâhire*. I-XVI. Tahkik. Cemâleddin Şeyyâl, Fehîm Muhammed Şâlût, İbrahim Ali Tarhan, Cemal Muhammed Mahrez. Kahire: Dârü'l-kütüb el-Mısıriyye, 1929-1972.
- İbn Tolun. *İ'lâmü'l-vera bi-men vullıye naiben mine'l-etrak bi-Dımaşk*. II, Tahkik. Abdülazîm Hâmid Hattâb. Aynüşşems 1973.
- İbn Tolun. *Müfâkehetü'l-ħillân fî havâdişî'z-zamân*. Yayınlayan. Muhammed Ali Baydavî. Beyrut: Dârü'l Kütüb İlmiyye, 1998.
- İbnü'l Esîr. *El-Kâmil fî't-Târih, Büyük İslam Tarihi*. I-XII. Çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özyadın. İstanbul, Bahar Yayınları, 1987.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Harezmşahlar Devleti Tarihi*. Ankara: TTK, 1984.
- Kahraman, Kemal. "Üsküdar'ın kayıp sarayları". *Millî Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi* 17 (2019).
- Kaya, Mahmut. "Mikyâsü'n-Nîl", C. 30, *DİA*, 50.
- Koca, Salim. "Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Aldığı ve Kullandığı Hâkimiyet Sembolleri". *Belleten*. 59/224 (1995): 55- 74.
- Kortantamer, Samira. "Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup unsuru: el-'Acâib vel-Garâib". *Tarih İncelemeleri*. IX, (1994): 69-87.
- Kortantamer, Samira. "Memlûklarda Lanet, Uğursuzluk ve Hakaret". *Lânet Kitabı*. Editör Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitabevi, 2009: 69-83.
- Makrîzî. *es-Sülûk li-ma'rifeti duveli'l-mülûk*. I-VIII. Tahkik. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1997.
- Makrîzî. *Kitâbü'l-Mukaffa el-Kebîr*, I-VIII, Tahkik. Muhammed Ya'lavi, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1991/1411.
- Nesevî. *Siretu Celaeddin Mengüberti, Celâlüttin Harezemşah*. Çev. Necip Asım, İstanbul: İstanbul Devlet Matbası, 1934.
- Ögel, Bahaeddin. *Türklerde Devlet Anlayışı*. İstanbul: Ötüken, 2016.
- Ögel, Baheddin. *Türk Kültür Tarihi*. VI. Ankara: TTK, 2022.
- Örs, Derya. *Tarih-i Olcaytu, İnceleme ve Çeviri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Roux, J Paul. *Altay Türklerinde Ölüm*. Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kbalcı, 1999.
- Roux, J Paul. *Orta Asya'da Bitkiler ve Hayvanlar*. Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, İstanbul: Dergâh, 2023.
- Schimmel, A. Maria. *Halifenin Rüyalari*. Çev.Tuba Erkmen. İstanbul: Kbalcı, 2005.
- Sevim, Ali. *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-âyân'da Selçuklular*. Ankara TTK: 2011.
- Şerefüddin Ali Yezdî. *Emir Timur (Zafernâme)*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge, 2013.
- Şeşen, Ramazan. *Haçlılar ve Moğollar Önünde Sultan Baybars*. İstanbul: Yeditepe, 2021.
- Tekin, Talat. *İrk Bitig*. Ankara: TDK, 2013.
- Tural, Murat. "Hülagü Han'ın Bağdat'ı İstilası (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi" *Tarih Okulu Dergisi*, XXX (2017): 21-50.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken 2004.

- Turan, Osman. *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*. İstanbul: Ötüken, 2014.
- Yılmaz, Kerim. "Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur'an'da Uğursuzluk Olgusu". *Gümüşhane Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16 (2019): 269-294.
- İrfan Yiğit, Türker. *Erken Dönem Avar Tarihi ve Maddi Kültürü (558-586)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*. Çev. Muzaffer Tunçel. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019.
- Yürekli, Tülay. "Memlûklerde Matem Geleneği". *Tarih Araştırmaları*, 41/71 (2022): 225-241.
- Yürekli, Tülay. "Orta Çağ'da Müslüman Türk Devlet Adamlarının Rüyaları". *Tarih Araştırmaları* 43/76 (2024): 155-177.
- Yürekli, Tülay. "Memlûk Tarihçilerine Göre Bahrî Memlûkler Döneminde Dımaşk'ta Yangınlar", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2024): 145-160.
- Yürekli, Tülay. "Memlûk Tarihçilerine Göre Burcî Memlûkler Döneminde Dımaşk'ta Yangınlar", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/12 (2024): 435-454.